

Finansira
Evropska unija

VLADAVINA PRAVA

LAB za mlade

Izdavač:

Udruženje "Ja bih u EU" i "Omladinski resursni centar Tuzla"

Autor:

Udruženje žena sudija u Bosni i Hercegovini za projekat "Mladi za vladavinu prava LAB", koji finansira Evropska unija

Lektorica:

Višnja Galijašević

Štamarija:

GRAFO SEM

Tiraž:

500

VLADAVINA PRAVA LAB za mlade

UDRUŽENJE ŽENA SUDIJA U BOSNI I HERCEGOVINI
za projekat "Mladi za vladavinu prava LAB" koji finansira Evropska unija

PRIRUČNIK

Sarajevo, 2021. god.

SADRŽAJ

1. UVOD 5

Osnovi pravnog i ustavnog sistema u BiH 5

Osnovni standardi vladavine prava 7

2. PRAVO NA PRISTUP PRAVOSUĐU I PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE 9

Uloge i odgovornosti (dužnosti sudija, tužilaca i sl.) 9

Suđenje i vrste sudskih postupaka 12

Struktura i nadležnost sudova 18

Pravo na pristup pravosuđu i sudske statistike 20

Šta znači - jednaka prava za sve 21

3. ZAŠTO JE ZA TEBE VAŽAN SNAŽAN PRAVOSUDNI SISTEM I VLADAVINA PRAVA? 22

Vladavinom prava protiv korupcije 22

Vladavina prava i pristup obrazovanju, zapošljavanju i poslovnim prilikama 25

Vladavina prava i ljudska prava i slobode 27

4. ZAKLJUČAK 30

Zašto je važno imati aktivnu ulogu u vladavini prava? 30

1 UVOD

OSNOVI PRAVNOG I USTAVNOG SISTEMA U BiH

Poznavanje pravnog sistema, kao i ustavnog uređenja Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu BiH) je osnova za bolje razumijevanje različitih oblasti prava s kojima se suočavamo u svakodnevnom životu. Nedostatak općeg znanja o pravnom sistemu i o njegovim pojedinim segmentima, kao i ustavnom uređenju, jedan je od razloga za evidentni trend nepovjerenja u pravosudne institucije BiH, koji je već godinama prisutan u bh. društvu, mada je u toku dugogodišnja reforma pravosuđa, koja još uvijek nije okončana.

Da bi pravni sistem bio djelotvoran u praksi, svim osobama koje traže zaštitu svojih prava u ostvarivanju tih prava mora se osigurati efikasna pravna zaštita. U tom kontekstu, dužnost svih sudova, kao i javnih organa je da postupaju na način da poštuju i osiguraju da svaka osoba ima osjećaj pravne sigurnosti i vjere u pravni sistem, a svi zakoni se moraju tumačiti i primjenjivati na način da se ostvaruju prava građana koja su zagarantovana domaćim zakonima, kao i ratificiranim međunarodnim dokumentima.

Pitanje ustrojstva BiH je svakako vrlo kompleksno. U takvom pravnom sistemu kakav je u BiH, građani često nisu svjesni uloge različitih pravosudnih institucija, ali ni svojih prava i mehanizama za zaštitu tih prava, što ima za posljedicu

neostvarivanje njihove veće zaštite i aktivnije uloge u pravnom sistemu. Naime, ako članovi zajednice znaju i razumiju svoja prava i obaveze, to značajno doprinosi jačanju demokratije i društvene kohezije.

Općim okvirnim sporazumom za mir u Bosni i Hercegovini, parafiranim 21.11.1995. godine u Dejtonu (SAD) i potpisanim 14.12.1995. godine u Parizu, dogovorena su osnovna načela državno-pravnog i političkog uređenja BiH, koji se često naziva Dejtonski ili Pariški sporazum. Dakle, Ustav BiH je dio tog sporazuma, odnosno njegov Aneks 4. koji osim preambule ima i 12 članova, kojim se određuje niz pitanja među kojima su osnovna načela kontinuiteta, demokratski principi, promet roba, usluga, kapitala, zatim, pitanje ljudskih prava i osnovnih sloboda, nadležnosti i odnosi između institucija i dr. Ono što je karakteristično je to da Ustav BiH nije zvanično preveden sa engleskog jezika na službene jezike u BiH, niti je objavljen u „Službenom glasniku BiH“, tako da državne institucije koriste različite neslužbene verzije teksta Ustava.

Ono što je posebno značajno za BiH je da je u članu II/2. Ustava BiH propisano da će se Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu EKLJP, Konvencija) i njeni protokoli direktno primjenjivati u BiH i da će imati „prioritet nad svim ostalim zakonima“. Prema tome, mnogo prije ratifikacije Konvencije (2002. godine), i nezavisno od njenog međunarodnopravnog aspekta, Konvencija i njeni protokoli bili su dio formalnog i materijalnog ustavnog prava BiH i primjenjivali su se već od 14. decembra 1995. godine, kada je Ustav BiH stupio na snagu.

Organizacioni okvir sudskog sistema BiH zasniva se na četiri sudska sistema:

- sudski sistem BiH,
- sudski sistemi entiteta (Federacije BiH i Republike Srpske) i

- sudski sistem Brčko Distrikta BiH (u daljem tekstu BDBiH).

Na nivou BiH postoje: Ustavni sud BiH, Sud BiH i Tužilaštvo BiH.

U Federaciji BiH (u daljem tekstu FBiH) postoje: Ustavni sud FBiH, Vrhovni sud FBiH, Federalno tužilaštvo, općinski i kantonalni sudovi i kantonalna tužilaštva.

U Republici Srpskoj (u daljem tekstu RS) postoje sudovi opće i posebne nadležnosti. Sudovi opće nadležnosti su: osnovni sudovi, okružni sudovi i Vrhovni sud RS. Sudovi posebne nadležnosti su okružni privredni sudovi i Viši privredni sud.

Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine ima Apelacioni sud, Osnovni sud i Tužilaštvo BDBiH.

Ustavni sud BiH, osim osnovnog zadatka koji se odnosi na zaštitu ustavnosti, u pojedinim vrstama sporova ostvaruje i neposredniju vezu sa sudskom, odnosno zakonodavnom vlašću. Ustavni sud BiH odlučuje u apelacijama na presude vrhovnih sudova entiteta i na neki način preuzima ulogu Vrhovnoga suda BiH. Ustavni sud je jedini nadležan da odlučuje o bilo kojem sporu koji se javlja po Ustavu BiH između dva entiteta, ili između BiH i jednog ili oba entiteta, te između institucija BiH, uključujući, ali ne ograničavajući se na to pitanje. Odluke Ustavnog suda su konačne i obavezujuće.

Prema Zakonu o Visokom sudskom i tužilačkom vijeću BiH iz 2004. godine, Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH (VSTV) je nezavisan i samostalan organ. VSTV ima zadatak da osigura nezavisno, nepristrano i profesionalno pravosuđe (sudove i tužilaštva) u BiH.

VSTV ima nadležnosti da:

- imenuje nosioce pravosudnih funkcija,
- vodi disciplinske postupke protiv nosilaca pravosudnih funkcija,
- nadzire njihovo stručno usavršavanje,
- odlučuje o pitanjima nespojivosti,
- odlučuje o privremenom upućivanju,
- učestvuje u postupku utvrđivanja budžeta za sudove i tužilaštva,
- utvrđuje kriterije za ocjenjivanje sudija i tužilaca i dr.

Na primjeru pravosudnih sistema bh. entiteta i BDBiH može se pojednostavljeno prikazati sistem sudske vlasti. Može se vidjeti da naš pravosudni sistem karakterizira višestupnjovitost u odlučivanju, pa će građani, u najvećem broju slučajeva, svoja prava ostvarivati tako što će prolaziti kroz sudske instance, počev od najnižih - prvostupanjskih (općinskih/osnovnih) sudova, pa preko sudova koji odlučuju o žalbama (kantonalni/okružni/Apelacioni sud BDBiH), te konačno, u tačno određenim slučajevima, do vrhovnih sudova entiteta/Apelacionog suda BDBiH. Na taj način osigurava se pravo građanima da njihov slučaj bude preispitan od suda više instance, što pruža veću garanciju pravičnog okončanja spora. Ova višestupnjovitost, putem koje do izražaja dolazi i pravo na pravni lijek, logično utiče i na duljinu trajanja sudskih postupaka. Naravno, nije zanemariv ni broj sudskih postupaka koji se okonča već u prvom stupnju (kad stranke ne ulažu pravni lijek na sudsku odluku).

Potrebno je odmah na početku naglasiti jednu grubu razliku između sudskih postupaka: iako se vode pred istim sudovima, postoje građanskopravni postupci (ovdje u najširem smislu: imovinski sporovi, sporovi iz porodičnog prava, statusni sporovi, gospodarski sporovi, itd.), te kaznenopravni postupci (kazneni i prekršajni postupci). U građanskopravnim postupcima zainteresirani građani pokreću postupak i vode glavnu riječ u postupku (samostalno se zastupajući ili putem pravnog zastupnika (npr. advokata kojeg sami izaberu) i od njihovog interesa zavisi postojanje samog postupka. S druge strane, u postupcima koji su „kaznene naravi“ do izražaja dolazi interes države da sankcionira počinitelja određenih protupravnih djela (kaznenih djela ili prekršaja), i tada nadležno tijelo (npr. tužiteljstvo) po službenoj dužnosti pokreće postupak pred sudom, nezavisno o tome želi li neka oštećena osoba „goniti“ počinitelja. U prvoj vrsti postupaka prvenstveno se osigurava pojedinačni pravni interes, a u drugoj – širi društveni interes (izražava se društvena osuda nepoželjnog ponašanja).

Ukoliko su pred redovnim sudovima povrijeđena njihova prava zagwarantirana Konvencijom, građani mogu tražiti ispravljanje te povrede od Ustavnog suda u BiH. Neka od „bitnijih“ prava koja proizlaze iz EKLJP, a vezana su za sudske postupke, su: pravo na pravično suđenje, pravo na djelotvoran

pravni lijek, zabrana diskriminacije, pravo na imovinu, pravo na porodični život, dom i prepisku, te pravo na slobodu izražavanja. Ako građanin smatra da povreda njegovog prava iz EKLJP nije otklonjena u postupku pred Ustavnim sudom BiH, on ima mogućnost da se za zaštitu obrati Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu (Francuska).

EKLJP je vrlo značajan izvor prava i na razini Evropske unije, gdje su temeljna ljudska prava sastavni dio temeljnih principa prava Evropske unije, i vrlo je važno da građani BiH imaju na raspolaganju tako moćan zaštitni instrumentarij.

OSNOVNI STANDARDI VLADAVINE PRAVA

Pojam vladavine prava (eng. *rule of law*) označava sistem političke vlasti utemeljen na poštovanju Ustava, zakona i drugih propisa, kako od strane građana (adresata pravnih normi), tako i od samih nosilaca državne vlasti (adresanata pravnih normi). Svi zakoni, drugi propisi, kao i postupci nosilaca vlasti trebaju biti utemeljeni na zakonu, odnosno na zakonom utemeljenom propisu. To izražava ustavno načelo ustavnosti i zakonitosti.

„Vladavina prava nije samo formalna primjena pravnih instrumenata, nego također vladavina pravde i zaštita svih članova društva od pretjerane moći onih koji vladaju“. (Međunarodna komisija pravnika)

UN-ova definicija vladavine prava podrazumijeva poštovanje ljudskih prava, odnosno: „Vladavina prava je načelo vladavine unutar koje su sve osobe, ustanove i entiteti, javni i privatni, uključujući i samu državu, podložni zakonima koji su javno proglašeni, jednako se primjenjuju i štite od strane nezavisnog sudstva, te koji su u skladu s međunarodnim pravilima i standardima ljudskih prava“. Bez vladavine prava, ljudska prava se ne mogu ostvariti. Bez ljudskih prava, vladavina prava je tehnički mehanizam bez vrijednosnog orijentira.

Vladavina prava zvuči apstraktno. Ali, pojednostavljeno se može kazati da država koja je zasnovana na principu vladavine prava treba

omogućiti da se zakoni (koji su javni i svima dostupni) uvijek i jednako primjenjuju na sve (bez obzira koliko je ko politički povezan), te da u toj državi postoji nezavisno pravosuđe koje će štiti građane od zloupotrebe moći od strane države. Evidentno je da je uloga snažnog i nezavisnog pravosuđa ključna u osiguravanju vladavine prava, te da se manjkavosti u funkcioniranju ovog stupa državne vlasti (pa makar to bila i samo pogrešna percepcija) negativno odražavaju na povjerenje građana u državu. Zbog toga se ljulja i struktura vladavine prava. Na ovom polju će BiH morati još dosta raditi da bi postigla standarde koje na polju vladavine prava ostvaruju države članice Evropske unije.

Kada govorimo o vrijednostima Evropske unije u vladavini prava, nesporno je da Evropska unija ima na raspolaganju niz instrumenata za osiguravanje vladavine prava u svim državama članicama i to direktno utiče na sve građane. Ovo podrazumijeva da su svi članovi društva jednaki pred zakonom i da svoja prava ostvaruju pred nezavisnim i objektivnim sudovima. Mnoge države članice imaju visoke standarde u pogledu vladavine prava, ali postoje i određeni izazovi, koji su različiti u državama članicama. Vladavina prava jedna je od temeljnih vrijednosti na kojima je sagrađena Evropska unija, a ono što je važno je da to nije samo apstraktna fraza, već vladavina prava predstavlja ključnu osnovu za ostvarivanje prava i sloboda građana.

Ciljevi i vrijednosti koje promovira Evropska unija su višestruki, ali prije svega to su:

- zalaganje za mir i dobrobit svih građana, slobodu, sigurnost i pravdu,
- održivi razvoj na temelju stabilnog ekonomskog razvoja,
- borbu protiv diskriminacije,
- poštovanje kulturne i jezičke različitosti.

Dakle, ljudsko dostojanstvo, sloboda, demokratija, jednakost, ljudska prava, vladavina prava su vrijednosti Evropske unije koje BiH mora poštovati i promovirati da bi i sama postala članica Evropske unije.

Nezavisnost pravosudnog sistema predstavlja ključni indikator nivoa vladavine prava u demokratskim zemljama i ima presudnu ulogu u zaštiti ljudskih prava i sloboda, u skladu sa priznatim međunarodnim standardima.

Ono što bi se moglo sumirati kao zaključak je:

1

Neophodan je dodatni angažman na reformi pravosudnog sistema u cijeloj BiH koja bi doprinijela većoj efikasnosti i funkcionalnosti pravosuđa na način da osigura pravnu sigurnost i vladavinu prava, te donošenje zakona s jasnim zakonskim rješenjima koji moraju biti u skladu sa evropskim standardima i trendovima.

2

Usaglašavanje zakonodavstva entiteta, BDBiH i BiH, jer često zakoni u istoj oblasti različito propisuju postupanje u istoj stvari što dovodi do pravne nesigurnosti.

3

Educiranje mladih ljudi (učenika i studenata) putem redovnih nastavnih aktivnosti o značaju vladavine prava u BiH kao osnovnog garanta razvoja demokratije i poštovanja ljudskih prava. Važno je još u ranoj fazi sticanja znanja, putem redovnog obrazovanja, imati saznanja o cijeovima i vrijednostima Evropske unije s obzirom na to da je članstvo u Evropskoj uniji ono čemu BiH teži.

4

Promoviranje značaja neposredne primjenjivosti i nadzakonske snage EKLJP u pravnom sistemu BiH, radi stvaranja svijesti kod građana da određene vrijednosti kao što su temeljna ljudska prava koja su predviđena u EKLJP i njenim protokolima, nisu podložna ograničenjima koja mogu proizlaziti iz važećih propisa u BiH (entitetima i BDBiH).

PRAVO NA PRISTUP PRAVOSUĐU I PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

ULOGE I ODGOVORNOSTI (DUŽNOSTI SUDIJA, TUŽILACA I SL.)

Pojam i uloga tužioca, oštećenog kao tužioca i oštećenog

Osnovno pravo i dužnost tužioca je otkrivanje i gonjenje učinilaca krivičnih djela, kada preduzima potrebne mjere radi njegovog otkrivanja i sprovođenja istrage, pronalaženja osumnjičenog, rukovođenja i nadzora nad istragom, kao i upravljanja aktivnostima ovlaštenih službenih lica koji pronalaze osumnjičenog i prikupljaju izjave i dokaze. Tužilac izdaje pozive i naredbe i predlaže izdavanje poziva i naredbi sudiji za prethodni postupak, kada je to potrebno (npr. kada su mu potrebni podaci iz banke ili telekom operatera, kada treba da prati određena lica putem telekomunikacija i sl.). Isto tako, utvrđuje činjenice potrebne za odlučivanje o imovinsko-pravnom zahtjevu, predlaže izdavanje kaznenog naloga, podiže i zastupa optužnicu pred sudom, izjavljuje pravne lijekove i obavlja i druge poslove.

Ioštećeni može biti tužilac, pod uslovima propisanim ZKP, ali samo u RS-u. To je situacija kada tužilac, nakon potvrđivanja optužnice, izjavi da odustaje od optužnice, sve do završetka glavnog pretresa. Tada sud pita oštećenog da li hoće da preuzme krivično gonjenje i zastupa optužnicu, pa ako hoće, onda oštećeni ima prava kao i tužilac, osim onih prava koje tužilac ima kao državni organ.

Oštećeni ima pravo da podnese prijedlog i dokaze za ostvarenje imovinsko-pravnog zahtjeva, može pobijati presudu samo zbog odluke suda o troškovima krivičnog postupka i odluke o imovinsko-pravnom zahtjevu, angažovati punomoćnika

Uloge i odgovornosti (dužnosti sudija, tužilaca i sl.)

Suđenje i vrste sudskih postupaka

Struktura i nadležnost sudova

Pravo na pristup pravosuđu i sudske statistike

Šta znači - jednaka prava za sve

iz reda advokata, prisustvovati pretpretresnom ročištu i glavnom pretresu, podnijeti pritužbu.

Pojam i uloga sudije

U krivičnom postupku se pojavljuje pojam sudija, ali postoji nekoliko vrsta, od kojih svaki ima svoju ulogu. Pa tako, **sudija za prethodni postupak** je sudija koji u toku istrage postupa u slučajevima kada je to propisano zakonom, npr. izdaje naredbe za pretresanje stana, ostalih prostorija i pokretnih stvari, oduzimanje predmeta, pisama, telegrama i drugih pošiljki, čuvanje privremeno oduzetih predmeta i dokumentacije, vrši otvaranje i pregled privremeno oduzetih predmeta i dokumentacije, izdaje naredbe banci ili drugom pravnom licu, operateru telekomunikacija, vraća privremeno oduzete predmete, određuje posebne istražne radnje, vještačenja, izdaje naredbe za dovođenje, izriče mjere zabrane, određuje pritvor, te može ukinuti pritvor itd.

Sudija za prethodno saslušanje je sudija koji, nakon podizanja optužnice, postupa u slučajevima kada je to propisano zakonom i koji ima ovlaštenja sudije za prethodni postupak, a ima ulogu da potvrdi ili odbije sve ili pojedine tačke optužnice, na način da proučava svaku tačku optužnice i dokaze koje mu je dostavio tužilac da bi utvrdio postojanje osnovane sumnje, nakon čega odlučuje o prethodnim prigovorima, ukoliko su uloženi. Izjavu o krivici optuženi daje sudiji za prethodno saslušanje u prisustvu tužioca i branioca, ako ga ima i ako mu je potreban. Nakon unošenja izjave o krivici u zapisnik, sudija za prethodno saslušanje će proslijediti predmet sudiji, odnosno vijeću kojem je predmet dodijeljen radi zakazivanja glavnog pretresa, a dokaze koji potkrepljuju navode optužnice vraća tužiocu.

Sudija ili predsjednik vijeća održava ročišta i glavni pretres, te rukovodi glavnim pretresom i dužnost mu je da se brine za sveobuhvatno ispitivanje slučaja i otklanjanje svega što odugovlači postupak, da doprinosi razjašnjenju stvari, te da odlučuje o prijedlozima stranaka i branioca. Dužnost sudije, odnosno predsjednika vijeća je da se brine o održavanju reda u sudnici i dostojanstvu suda, te može odmah poslije otvaranja zasjedanja upozoriti osobe koje su prisutne na glavnom pretresu da se pristojno ponašaju i da ne ometaju rad suda, a može odrediti pretresanje osoba koje prisustvuju glavnom pretresu, kao i narediti da se

sa zasjedanja udalje svi koji kao slušaoci-javnost prisustvuju glavnom pretresu, a može, iz opravdanih razloga, odlučiti da se pojedini dijelovi glavnog pretresa ne snimaju, ako je dozvoljeno snimanje. Odlučuje i o kažnjavanju zbog narušavanja reda. Sudija, odnosno predsjednik vijeća otvara zasjedanje i objavljuje predmet glavnog pretresa, od optuženog uzima lične podatke da bi utvrdio njegov identitet, te ga upozorava na potrebu pažljivog praćenja toka pretresa i poučava da može iznositi činjenice i predlagati dokaze u svoju korist, da može postavljati pitanja optuženim, svjedocima i vještacima i da može davati obrazloženja u vezi sa njihovim iskazima, poučit će ga da može dati iskaz tokom dokaznog postupka u svojstvu svjedoka. Sudija, odnosno predsjednik vijeća će zabraniti pitanje i odgovor na pitanje koje je već postavljeno, a može i odbiti izvođenje dokaza. Sudija, odnosno predsjednik vijeća dužan je da zaštiti svjedoka od vrijeđanja, prijetnji i napada. Nakon završnih riječi, sudija, odnosno predsjednik vijeća objavljuje da je glavni pretres završen, a sud se povlači na vijećanje i glasanje radi donošenja presude.

Sudija za prethodno saslušanje ne može učestvovati u nastavku istog postupka.

Sudija ili predsjednik vijeća, kao ni članovi sudećeg vijeća, ne mogu biti u istom postupku sudija za prethodni postupak ili sudija za prethodno saslušanje.

Sudija za prethodni postupak ne može učestvovati u nastavku postupka.

Sudije u građanskim postupcima sude kao sudije pojedinci ili u vijeću. Uloga sudije u građanskom postupku je vrlo važna i od aktivne uloge sudije zavisi i efikasno ostvarivanje sudske zaštite. Kada je u pitanju postupanje sudije u građanskim postupcima, obaveza sudije ili vijeća je prije svega da poštuju procesna pravila, odnosno osnovna načela postupka koja su propisana procesnim zakonom kao garancija zakonitosti u postupanju i jednakosti sviju pred zakonom. Sudija upravlja postupkom na način da se o zahtjevu stranke, koja disponira svojim zahtjevom, u pravilu, odlučuje na osnovu usmene, neposredne i javne rasprave. Sudija također vodi računa da se postupak provede bez odugovlačenja /načelo efikasnosti/, sa što manje troškova /načelo ekonomičnosti/, te da se onemogući bilo kakva zloupotreba procesnih pravila.

Stručni saradnik, prema Zakonu o sudovima FBiH i BD, može postupati i odlučivati /u prvom stepenu/, u vanparničnim i izvršnim stvarima i sporovima male vrijednosti u predmetima koje mu dodijeli predsjednik suda kada je to predviđeno zakonom.

Prema Zakonu o sudovima Republike Srpske, stručni saradnik i viši stručni saradnik pomaže sudiji u njegovom radu, izrađuje nacрте sudskih odluka, proučava pravna pitanja, sudsku praksu i pravnu literaturu, izrađuje nacрте pravnih shvatanja, te obavlja samostalno ili pod nadzorom i prema uputstvima sudije i druge stručne poslove.

Pojam i uloga advokata (branioca)

Advokat je lice koje je upisano u imenik advokata Advokatske komore, koji je položio advokatsku zakletvu i bavi se advokaturom, pri čemu je advokatura nezavisna i samostalna služba pružanja pravne pomoći fizičkim i pravnim licima, stručno i savjesno, u skladu sa Ustavom, Zakonom i opštim aktima Advokatske komore, te čuva advokatsku tajnu.

Advokati ili branioci, kako se pravilno označavaju u krivičnom postupku, su lica koja imaju obavezu zastupati interese osumnjičenog, optuženog i osuđenog, koji se često označavaju kao "branjenici". Branilac mora preduzimati sve neophodne radnje u cilju utvrđivanja činjenica, prikupljanja dokaza i sl. koji idu u korist osumnjičenog, odnosno optuženog, kao i zaštite njegovih prava. Kada se vrši pretres stana, ostalih prostorija i lica, osumnjičeni ima pravo da o tome obavijesti branioca, ali se pretresanje može izvršiti i bez prisustva branioca, ako to zahtijevaju izuzetne okolnosti. Isto tako, kada se otvaraju privremeno oduzeti predmeti i dokumentacija, tužilac je dužan da o tome, među ostalim, obavijesti i branioca.

U Zakonu o krivičnom postupku (ZKP), braniocima je posvećen određen broj članova, kojima je regulisan njihov odnos prema branjeniku, te prava i obaveze koje ima u krivičnom postupku, uopšte. Ovdje se, prije svega, misli na odnos između branjenika i branioca i prava i obaveze branioca u odnosu na branjenika.

Osumnjičeni ili optuženi ima pravo na branioca već u fazi istrage, te u toku cijelog postupka, sve do okončanja pred sudovima, redovnim i vanrednim. Branilac može biti angažovan od strane branjenika,

njegovog zakonskog zastupnika, bračnog, odnosno vanbračnog druga, krvnog srodnika u pravoј liniji do bilo kojeg stepena, usvoјitelja, usvoјenika, brata, sestre ili hranioca, a može biti postavljen i po službenoj dužnosti. U pravilu se ima jedan branilac, ali može i više, kada samo jedan od njih ima status glavnog branioca. Isto tako, više branjenika mogu imati jednog branioca. Ovo je dozvoljeno samo ukoliko im odbrane nisu u suprotnosti/koliziji. Ako se pisanim putem treba obratiti braniocu optuženog, a on ima više branilaca, dovoljno je da se pisani materijal dostavi jednom od njih.

ZKP propisuje i ko ne može biti branilac, a to su oštećeni, bračni, odnosno vanbraći drug oštećenog ili tužioca, niti njihov srodnik po krvi u pravoј liniji do bilo kojeg stepena, u pobočnoј liniji do četvrtog stepena ili po tazbini do drugog stepena, zatim branilac koji je pozvan kao svjedok, lice koje je postupalo kao sudija ili tužilac, kao i lica koja zloupotrebljavaju kontakt sa branjenikom na bilo koji način.

Postoje situacije, a ZKP ih propisuje, kada osumnjičeni, odnosno optuženi **mora** imati branioca, a to je: već prilikom prvog ispitivanja, ako je nijem ili gluh ili ako je osumnjičen za krivično djelo za koje se može izreći kazna doživotnog zatvora, prilikom izjašnjenja o prijedlogu za određivanje pritvora, za vrijeme dok pritvor traje, nakon podizanja optužnice za krivično djelo za koje se može izreći kazna od deset godina zatvora ili teža kazna - optuženi mora imati branioca u vrijeme dostavljanja optužnice.

Branilac, u interesu pravde, **može** biti dodijeljen osumnjičenom, odnosno optuženom ako sud utvrdi da je to zbog složenosti predmeta, mentalnog zdravlja osumnjičenog, odnosno optuženog ili drugih okolnosti. U slučaju dodjele branioca, osumnjičeni, odnosno optuženi će biti pozvan da sam izabere branioca s predočene liste, u protivnom branioca će postaviti sud. Umjesto postavljenog branioca, osumnjičeni, odnosno optuženi može sam uzeti drugog branioca, npr. ako neodgovorno vrši svoju dužnost ili postoji neka druga vrsta neslaganja među njima, a što utiče na kvalitet odbrane interesa osumnjičenog, odnosno optuženog.

Kada ne postoje uslovi za obaveznu odbranu, a postupak se vodi za krivično djelo za koje se može izreći kazna zatvora tri godine ili teža, ili kada to zahtijevaju interesi pravičnosti, bez obzira

na zapriječenu kaznu, osumnjičenom, odnosno optuženom će se, na njegov zahtjev, postaviti branilac, ako prema svom imovnom stanju ne može snositi troškove odbrane i to u toku cijelog postupka.

Tokom postupka branilac ima određena prava i obaveze, a prije svega, već tokom istrage, ima pravo da razmatra spise i razgleda pribavljene predmete koji su u korist osumnjičenog. Nakon podizanja optužnice, branilac, osumnjičeni, odnosno optuženi, imaju pravo uvida u sve spise i dokaze, a osumnjičeni ili optuženi, kao pritvorenik, ima pravo slobodne i neometane veze sa braniocem. Isto tako, osumnjičeni, odnosno optuženi i njegov branilac mogu do završetka glavnog pretresa, odnosno pretresa pred vijećem drugostupanjskog suda, pregovarati sa tužiocem o uslovima priznavanja krivice za djelo za koje se osumnjičeni, odnosno optuženi tereti.

Kada započne krivični postupak, donošenjem naredbe o otvaranju istrage, na početku ispitivanja, osumnjičeni će biti poučen, između ostalog, da može uzeti branioca po svom izboru, koji može biti prisutan prilikom njegovog ispitivanja, kao i da ima pravo na branioca bez naknade, u određenim slučajevima. Osumnjičeni se ni pod kojim okolnostima ne može odreći prava na prisustvo branioca ako je njegova odbrana obavezna. Ako se osumnjičeni, odnosno optuženi nalazi u pritvoru, ima pravo da odmah komunicira sa braniocem, usmeno ili pisanim putem, a tokom razgovora osumnjičeni, odnosno optuženi i branilac mogu biti posmatrani, ali se ne smije slušati njihov razgovor.

Kada dođe do optuženja, odnosno podizanja i potvrđivanja optužnice i okončanja postupka, donošenjem presude, ako optuženi ima branioca, optužnica, presuda i sve odluke od čijeg dostavljanja teče rok za žalbu, kao i žalba protivne stranke, koja se dostavlja radi odgovora, dostaviće se braniocu i optuženom.

Branilac ima pravo na troškove krivičnog postupka.

Nakon što sud donese presudu, daje se mogućnost ulaganja žalbe; žalbu na presudu ili rješenje može izjaviti branilac, kao i zahtjev za ponavljanje krivičnog postupka i zahtjev za zaštitu zakonitosti (samo u RS-u), kao vanredne pravne lijekove.

.....

1 Zakon o sudovima;

Prava i dužnosti branioca ne prestaju u slučaju opoziva punomoći, sve dok sudija za prethodni postupak, sudija za prethodno saslušanje, sudija, odnosno vijeće, ne razriješi branioca njegovih prava i dužnosti.

Dakle, iz svega navedenog proizilazi aktivna uloga branioca, koji pomaže branjeniku da učestvuje u krivičnom postupku, ravnopravno sa tužiocem i pred sudom, iako on nema potrebna znanja iz krivične oblasti i prava uopšte. Na taj način je sudu olakšana komunikacija sa osumnjičenim ili optuženim, te su zaštićena njegova prava u krivičnom postupku. Ovo je naročito važno jer je, kao bitna povreda odredaba krivičnog postupka, propisana povreda prava na odbranu, koja za sobom povlači ukidanje prvostupanjske presude.

SUĐENJE I VRSTE SUDSKIH POSTUPAKA

• Šta je to suđenje?

Suđenje je postupak pred sudom regulisan ustavom i zakonom. Suđenjem rukovode sudije, koje su na tu poziciju u našoj državi izabrane od strane Visokog sudskog i tužilačkog vijeća Bosne i Hercegovine.

• Šta je sudski postupak?

Sudski postupak je postupak pred sudom koji je propisan zakonom. U sudskom postupku se odlučuje o pravima i obavezama fizičkih i pravnih lica ili počinjenju krivičnog djela i krivici određene osobe.

Nadležnost sudova određena je zakonima o sudovima donesenim na nivou entiteta, Brčko Distrikta i Bosne i Hercegovine,¹ kao krovnim zakonima kojima se određuje organizacija, nadležnost, finansiranje i pravosudna uprava, kao i drugim zakonima kojima se određuje postupanje sudova.

• Koji su to postupci pred sudom?

Razlikujemo tri vrste postupaka pred sudom: građanski i krivični postupak i upravni spor.

- Građanski postupak je zajednički naziv za parnični, izvršni i vanparnični postupak.

Parnični postupak je jedan od postupaka u kojem se ostvaruje sudska zaštita građanskih prava. Podrazumijeva postojanje spora između strana u postupku. Sudovi, prema pravilima parničnoga postupka, raspravljaju i odlučuju u sporovima o osnovnim pravima i obavezama čovjeka i građanina, o ličnim i porodičnim odnosima građana, u radnim, imovinskim i drugim građansko-pravnim sporovima, osim ako zakonom nije za neke od tih sporova iznimno određeno da ih sud rješava prema pravilima kojega drugoga postupka.

Parnični postupak je redovan put pravne zaštite u građansko-pravnim stvarima. Pokreće se tužbom, a izuzetno kod brakorazvodne parnice prijedlogom. Po tužbama postupaju općinski sudovi u Federaciji Bosne i Hercegovine i osnovni sudovi u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu, Sud Bosne i Hercegovine, kao sudovi prvog stupnja, okružni sudovi u Republici Srpskoj i kantonalni/županijski sudovi u Federaciji Bosne i Hercegovine, Apelacioni sud Brčko Distrikta, Apelaciono odjeljenje suda Bosne i Hercegovine kao sudovi drugog stupnja koji odlučuju po žalbama na odluke sudova prvog stupnja. Prema vanrednim pravnim lijekovima postupaju Vrhovni sud Federacije Bosne i Hercegovine, Vrhovni sud Republike Srpske, Apelaciono odjeljenje Suda Bosne i Hercegovine.

Vanparnični postupak je postupak primjene vanparničnih pravnih normi na vanparnične pravne stvari kao što su odlučivanje o ličnim, porodičnim i imovinskim pitanjima. Karakteristika ovog postupka je da u njemu ne postoji spor. U vanparničnim stvarima kao sudovi prvog stupnja postupaju općinski i osnovni sudovi.

Izvršni postupak se pokreće povodom odluke suda kojom je naložio tuženom da prema drugoj strani ispuni svoju obavezu ili preduzme neko drugo ponašanje, koje ona dobrovoljno u zakonom određenom roku ne želi da učini. Izvršni postupak se pokreće po prijedlogu stranke, a iznimno po službenoj dužnosti. U izvršnim postupcima kao sudovi prvog stupnja postupaju općinski i osnovni sudovi.

- Kao sudovi drugog stupnja pred kojima se odlučuje po žalbama na odluke prvostupanjskih sudova,

u vanparničnom i izvršnom postupku postupaju okružni sudovi u Republici Srpskoj i kantonalni/županijski sudovi u Federaciji Bosne i Hercegovine, Apelacioni sud Brčko Distrikta, Apelaciono odjeljenje suda Bosne i Hercegovine kao sudovi drugog stupnja koji odlučuju po žalbama na odluke sudova prvog stupnja.

Građanski postupci se, dakle, pokreću tužbom/prijedlogom fizičke ili pravne osobe, ovlaštenih organa, a izuzetno i sud može pokrenuti vanparnični i izvršni postupak po službenoj dužnosti u slučajevima određenim zakonom.

Zbog svoje opštedruštvene prirode, građanski postupci su najbrojniji postupci pred sudom.

- U krivičnom postupku se utvrđuje da li je jedna osoba počinila krivično djelo i da li je kriva za krivično djelo. Krivični postupak pokreće po službenoj dužnosti nadležni tužilac. U krivičnim stvarima kao sudovi prvog stupnja postupaju osnovni i općinski sudovi, kantonalni i okružni sudovi, zavisno od visine kazne zapriječene za krivično djelo i Sud Bosne i Hercegovine u okviru svojih nadležnosti.

Krivični postupak prema domaćem zakonodavstvu u sebi objedinjuje i posebne krivične postupke.

U posebne krivične postupke se ubrajaju postupak za izdavanje kaznenog naloga, postupak za krivična djela protiv pravnih osoba, postupak za primjenu mjera sigurnosti, za oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom i opozivanje uvjetne osude, postupak za donošenje odluke o brisanju osude ili prestanku mjera sigurnosti i pravnih posljedica osude, postupak pružanja međunarodne pravne pomoći i izvršenje međunarodnih ugovora u krivičnim stvarima, postupak izdavanja potjernice i objave, postupak protiv maloljetnika.

- Upravni spor je spor o zakonitosti akta koji donose organi uprave. Pokreće ga pojedinac ili pravno lice koje smatra da mu je aktom koji je donio upravni organ povrijeđeno neko pravo. U upravnim sporovima kao sudovi prvog stupnja postupaju okružni i kantonalni sudovi, Osnovni sud Brčko Distrikta, Upravno odjeljenje suda Bosne i Hercegovine.

POSTUPAK PREMA MALOLJETNICIMA, KAO POSEBAN POSTUPAK

Općenito o krivičnom postupku prema maloljetnicima

Kao i širom svijeta, maloljetni prestupnici u pravosudnom sistemu i zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini imaju poseban status jer se nalaze u adolescenciji kao najosjetljivijoj fazi razvoja čovjeka, na prelazu iz djetinjstva u odraslu osobu. Krivični postupak protiv maloljetnika u Federaciji Bosne i Hercegovine, Republici Srpskoj i Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine se vodi prema odredbama posebnih zakona za maloljetnike koji se nazivaju Zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, te pred Sudom Bosne i Hercegovine prema posebnim odredbama Zakona o krivičnom postupku BiH koje se odnose na postupak prema maloljetnicima.

Ovim sveobuhvatnim zakonima su propisana posebna pravila postupanja prema maloljetnicima i mlađim punoljetnim osobama u sukobu sa zakonom, prema kojima su dužni da postupaju svi učesnici uključeni u krivični postupak.

Krivični postupak prema ovim zakonima može se voditi protiv maloljetnika, a maloljetnik je žensko i muško dijete koje je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršilo 14 godina, a nije navršilo 18 godina i koje je krivično odgovorno. Dijete koje u vrijeme izvršenja krivičnog djela nije navršilo 14 godina nije krivično odgovorno i protiv njega se ne može voditi krivični postupak.

Ovi zakoni primjenjuju se i na punoljetne osobe kada im se sudi za krivična djela koja su učinili kao maloljetnici. Također, ovi zakoni se primjenjuju i na mlađoj punoljetnoj osobi koja je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršila 18, a nije navršila 21 godinu, a čiji psihički razvoj nije na tom nivou da bi se mogla smatrati punoljetnom osobom.

Za razliku od funkcije krivičnog postupka koji se vodi protiv punoljetnih osoba da osigura da niko nevin ne bude osuđen, a da se učinitelju izrekne krivičnopravna sankcija koja je zakonom propisana za određeno krivično djelo, krivični postupak protiv maloljetnika ima prvenstveno zaštitnu i preodgojnu svrhu, te mu je cilj da se kod maloljetnika koji pokazuju probleme u ponašanju otklone uzroci

takvog ponašanja i da se takvi maloljetnici razviju u funkcionalnu osobu.

Krivični postupak protiv maloljetnika se vodi u njegovom najboljem interesu tako da unapređuje osjećaj dostojanstva i lične vrijednosti maloljetnika, omogućava da maloljetnik izrazi svoje mišljenje, a cilj je rehabilitacija i socijalna reintegracija maloljetnika i njegovo preuzimanje konstruktivne uloge u društvu.

Sve osobe koje učestvuju u krivičnom postupku protiv maloljetnika moraju biti specijalizirane za postupanje prema maloljetnicima, pa su tako „tužilac za maloljetnike“ „sudija za maloljetnike“, „branilac za maloljetnike“ i „policijski službenik za maloljetnike“, osobe koje imaju afinitet za rad sa djecom i specijalna znanja o pravima djeteta i prestupništva mladih, kao i druga znanja i vještine koje ih čine kompetentnim za rad na slučajevima maloljetničkog prestupništva.

Ustanove koje učestvuju u postupku protiv maloljetnika dužne su postupati najhitnije kako bi se postupak što prije završio. Pri preduzimanju radnji u prisustvu maloljetnika postupa se obazrivo i vodi se računa o zrelosti, ličnim karakteristikama i zaštiti privatnosti maloljetnika kako vođenje krivičnog postupka ne bi štetno uticalo na njegov fizički, mentalni i kognitivni razvoj. Maloljetnik u toku cijelog postupka mora imati branioca. Pravo na privatnost maloljetnog učinioca krivičnog djela se poštuje u svim fazama postupka, tako da je zabranjeno u medijima objaviti ime i druge podatke koji otkrivaju identitet maloljetnika.

Pripremni postupak

Pripremni postupak je faza postupka u kojoj se istražuje krivično djelo za koje se sumnja da ga je počinio maloljetnik, a koji je pandan istrazi u postupku prema punoljetnim osobama. U pripremnom postupku, osim činjenica koje se odnose na krivično djelo, tužilac pribavlja socijalnu anamnezu i druge podatke koji se tiču ličnosti maloljetnika i njegovog ponašanja, sredine i prilika u kojima živi.

Prije pokretanja pripremnog postupka tužilac za maloljetnike je dužan razmotriti primjenu odgojnih preporuka i alternativnih mjera u cilju skretanja (diverzije) od uobičajenog krivičnog postupka

kako bi se uticalo na pravilan razvoj maloljetnika i jačanje njegove lične odgovornosti određenim naredbama i zabranama kako ubuduće ne bi činio krivična djela.

U toku pripremnog postupka tužilac može predložiti sudiji da odredi da se maloljetnik privremeno smjesti u prihvatilište ili sličnu ustanovu za prihvatanje maloljetnika ako je to potrebno zbog izdvajanja maloljetnika iz sredine u kojoj je živio ili radi pružanja pomoći, zaštite ili smještaja maloljetnika, a posebno ako je to potrebno zbog otklanjanja opasnosti od ponavljanja krivičnog djela. Također, u svrhu osiguranja prisustva maloljetnika i nesmetanog vođenja krivičnog postupka, maloljetniku se pod strogim uslovima mogu izreći mjere zabrane i odrediti pritvor, ali kao krajnje sredstvo.

U slučaju da tužilac nakon okončanja pripremnog postupka nađe da nema dokaza da je maloljetnik učinio krivično djelo, donijet će naredbu o obustavi pripremnog postupka.

Nakon što ispita sve okolnosti koje se odnose na izvršenje krivičnog djela, zrelost i druge okolnosti koje se tiču ličnosti maloljetnika i prilika u kojima živi, tužilac dostavlja sudiji za maloljetnike obrazložen prijedlog za izricanje odgojne mjere, odnosno kazne za maloljetnika.

Prijedlog tužioca sadrži: lične podatke maloljetnika, opis i zakonski naziv krivičnog djela, dokaze iz kojih proizilazi da je maloljetnik učinio krivično djelo, obrazloženje koje treba sadržavati ocjenu stepena zrelosti maloljetnika i razloge koji opravdavaju primjenu predložene odgojne mjere ili kazne maloljetničkog zatvora, a ne primjenu odgojne preporuke.

Odlučivanje suda prema obrazloženom prijedlogu

Za sva krivična djela učinjena od strane maloljetnika stvarno nadležan je da odlučuje sud prvog stupnja - općinski/osnovni sud, te bez obzira na krivično djelo sudi sudija pojedinac.

Nakon što primi prijedlog tužioca, sudija je također dužan da razmotri mogućnost da se prema maloljetniku ne vodi krivični postupak, nego da se primijene odgojne preporuke. Ukoliko ne primijeni odgojne preporuke, sudija postupa prema

prijedlogu tužioca i provodi odgovarajući postupak.

Kazna maloljetničkog zatvora i zavodske mjere izriču se samo po održanom glavnom pretresu koji se vodi prema odredbama Zakona o krivičnom postupku. Ostale odgojne mjere mogu se izreći na sjednici.

Kada se sudi maloljetniku, javnost je uvijek isključena. Ne smije se objaviti tok krivičnog postupka protiv maloljetnika, ni odluke donesene u tom postupku, niti se može u svrhu objavljivanja vršiti video i audio snimanje toka postupka. Pravomoćna odluka suda može se objaviti, ali bez navođenja imena maloljetnika i drugih podataka iz kojih bi se mogao utvrditi njegov identitet.

Na sjednicu se pozvaju tužilac, maloljetnik, branilac, roditelji, odnosno staratelj maloljetnika, a o sjednici se obavještava i može joj prisustvovati predstavnik organa starateljstva. Sjednici obavezno prisustvuju tužilac, maloljetnik i njegov branilac.

Sjednica je poluformalni sastanak na kojem tužilac čita i obrazlaže prijedlog i ukratko izlaže dokaze i podatke o ličnosti maloljetnika, kao i razloge koji opravdavaju prijedlog za izricanje sankcije, dok maloljetnik, njegov branilac, roditelj i predstavnik organa starateljstva ukoliko su prisutni, iznose svoje mišljenje o prijedlogu tužilaštva, te se na sjednici s maloljetnikom i ostalim učesnicima diskutuje o njegovom ponašanju, ličnim prilikama, krivičnom djelu i posljedicama krivičnog djela, omogućavajući maloljetniku da jasno izrazi svoje mišljenje.

Nakon održane sjednice sudija donosi rješenje kada izriče odgojnu mjeru maloljetniku. U izreci ovog rješenja navodi se samo koja se mjera izriče, ali se maloljetnik ne oglašava krivim za krivično djelo koje je počinio. U obrazloženju rješenja navodi se opis djela i okolnosti koje opravdavaju primjenu izrečene odgojne mjere.

Kada se odlučuje na osnovu glavnog pretresa, sudija može odstupiti od nekih pravila zakona o glavnom pretresu ako smatra da njihova primjena za konkretan slučaj ne bi bila cjelishodna. Osim maloljetnika glavnom pretresu obavezno prisustvuju tužilac, branilac i predstavnik nadležnog organa starateljstva. Na glavni pretres se pozivaju i roditelji, odnosno staratelj maloljetnika.

Sudija za maloljetnike nije vezan prijedlogom tužioca u pogledu sankcije. Maloljetnicima se za učinjena krivična djela mogu izreći odgojne mjere, kazna maloljetničkog zatvora i sigurnosne mjere. Mlađem maloljetniku mogu se izreći samo odgojne mjere, a starijem maloljetniku, osim odgojnih mjera, izuzetno, može se izreći kazna maloljetničkog zatvora.

Presuda kojom se maloljetniku izriče kazna maloljetničkog zatvora donosi se u obliku presude kojom se optuženi oglašava krivim u krivičnom postupku za punoljetne osobe.

Krivične sankcije protiv maloljetnika

Svrha krivičnih sankcija protiv maloljetnika je da se pružanjem zaštite, pomoći i nadzora, kao i općeg i stručnog osposobljavanja, utiče na razvoj i jačanje lične odgovornosti maloljetnika, osigura odgoj i njegov pravilan razvoj, kako bi se maloljetnik ponovo uključio u društvenu zajednicu.

Svrha maloljetničkog zatvora je i vršenje pojačanog uticaja na maloljetnog učinioca krivičnog djela da ubuduće ne čini krivična djela, kao i na druge maloljetnike da ne čine krivična djela.

U svakom posebnom slučaju razmatra se koja je odgojna mjera adekvatna za maloljetnika i u njegovom najboljem interesu, pri čemu su lične osobine i prilike maloljetnika, stepen poremećaja u društvenom ponašanju te druge karakteristike njegove ličnosti i životnih okolnosti od primarnog značaja, a od sekundarnog težina krivičnog djela, pobude iz kojih je djelo učinio.

Sudiji za maloljetnike na raspolaganju je široka paleta odgojnih mjera i mogućnost njihovog kombinovanja kako bi se za svakog konkretnog maloljetnika i njegove probleme u ponašanju našao adekvatan odgovor za otklanjanje štetnih faktora i preodgoj.

Mjere upozorenja i usmjeravanja: sudski ukor, posebne obaveze i upućivanje u odgojni centar na određeni broj sati tokom dana (14-30 dana) ili neprekidni boravak (15 dana do tri mjeseca) izriču se kada je potrebno i dovoljno takvim mjerama uticati na ličnost i ponašanje maloljetnika.

Mjere pojačanog nadzora: pojačani nadzor od

roditelja, usvojitelja ili staratelja; pojačani nadzor u drugoj porodici i pojačani nadzor nadležnog organa socijalnog staranja izriču se kada za odgoj i razvoj maloljetnika treba preduzeti trajnije mjere odgoja, preodgoja, uz odgovarajući stručni nadzor i pomoć, a nije potrebno potpuno odvajanje maloljetnika iz dotadašnje sredine.

Zavodske mjere: upućivanje u odgojnu ustanovu, upućivanje u odgojno-popravni dom i upućivanje u posebnu ustanovu za liječenje i osposobljavanje izriču se maloljetniku prema kojem treba poduzeti trajnije i intenzivnije mjere odgoja ili liječenja uz njegovo potpuno odvajanje iz dotadašnje sredine.

Zavodske mjere predstavljaju teške odgojne mjere lišenja slobode i primjenjuju se kao posljednje sredstvo i smiju trajati u granicama određenim zakonom samo koliko je potrebno da bi se ostvarila svrha odgojnih mjera.

Kazniti se može samo krivično odgovoran stariji maloljetnik koji je učinio krivično djelo sa propisanom kaznom zatvora težom od pet godina, a kojem zbog teških posljedica djela i visokog stepena krivične odgovornosti ne bi bilo opravdano izreći odgojnu mjeru. Međutim, osim svrhe kažnjavanja, kazna maloljetničkog zatvora ima zaštitnu i preodgojnu ulogu. Kazna maloljetničkog zatvora ne može biti duža od deset godina, a izriče se na pune godine ili na mjesece.

Nadzor nad izvršenjem krivičnih sankcija protiv maloljetnika

Nadzor nad izvršenjem i kontrolu izvršenja odgojne mjere vrši sudija koji je izrekao odgojnu mjeru. Sudija i tužilac najmanje jednom godišnje vrše neposredni nadzor i kontrolu izvršenja odgojnih mjera analizom izvještaja koje dostavljaju ustanove koje provode određene odgojne mjere. Obilazak maloljetnika smještenih u zavode i ustanove sudija i tužilac obavljaju najmanje dva puta u toku godine. Obavljaju razgovor sa tretmanskim osobljem i maloljetnicima o toku izvršenja odgojne mjere i ciljevima tretmana.

IZVRŠNI POSTUPAK

Šta je izvršni postupak? Šta se to izvršava?

Cilj svakog sudskog postupka je isti – izvršenje presude, a to je izvršenje utvrđene obaveze tj.

ostvarenje utvrđenog prava.

Međutim, i pored postojanja konačnih sudskih odluka i odluka drugih organa vlasti, nosioci prava utvrđenih tim odlukama ponovo moraju pokretati sudski postupak, jer je izostala dobrovoljnost u ispunjenju te obaveze.

Zašto? Zato što dobrovoljni rok za ispunjenje obaveze stoji samo na dispoziciji obveznika, bez ikakve sankcije navedene u predmetnom aktu.

Sankcija, kao npr. novčana kazna u slučaju neispunjenja, pojavljuje se tek kada se pokrene izvršni postupak, a s obzirom da je i rješenje o izvršenju podložno pravnom lijeku, i odluka o sankciji također, to opet podrazumijeva dodatno vrijeme.

Izvršni postupak je regulisan Zakonom o izvršnom postupku, ali se na odgovarajući način primjenjuju i odredbe Zakona o parničnom postupku. U izvršnom postupku postupaju sudija pojedinac.

Izvršni postupak se pokreće po prijedlogu onoga ko traži izvršenje – tražilac izvršenja, a protiv onoga ko je dužan postupiti po traženju – izvršenik.

Ovaj postupak se može pokrenuti na osnovu izvršne isprave (odluka suda ili drugog organa javne vlasti, koja je stekla svojstvo izvršenosti), ali se može pokrenuti i na temelju vjerodostojne isprave, npr. mjenice.

I ovaj postupak može biti okončan sporazumom, dakle dogovorom stranaka, kako bi se spor riješio na brži i jeftiniji način tj. u skladu sa načelima efikasnosti i ekonomičnijeg vođenja postupka.

Prijedlogom se traži izmirenje neke obaveze, može i ispunjenje nekog činjenja, utvrđenog presudom:

- isplata potraživanja iz radnog odnosa (plaća, regres, topli obrok...)
- ispražnjenje poslovnih prostorija i vraćanje tražiocu u posjed
- suzdržavanje od nekog činjenja (npr. omogućavanje tražiocu da mirno koristi zajednički put do svoje njive, što bi značilo suzdržavanje od ranijih ometanja – istovaranje pijeska na put, slaganje građevinskog materijala, itd...)

Izvršenje se predlaže na određenom predmetu i sredstvu, pa se tako može odrediti na:

- novčanim primanjima izvršenika (npr. plaća, penzija...)
- isplata potraživanja po drugom osnovu (naknada štete, dug)
- nekretnini u vlasništvu/suvlasništvu izvršenika
- pokretnim stvarima (npr. pmv, tmv, te stvari koje se zateknu na adresi izvršenika).

Često se izvršenje određuje i zbog provođenja presude o razvodu braka, kojom je uređen način ispunjavanja roditeljskih obaveza i prava oba roditelja, kao i način viđanja djeteta sa roditeljem kome dijete nije dodijeljeno na staranje.

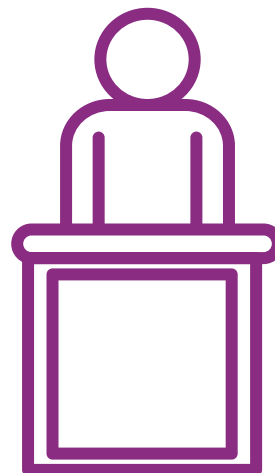
Tu, nažalost, često dolazi do neispunjenja presude, pa izvršni postupak uvijek bude dodatno težak i stresan za stranke u postupku, ali prvenstveno za dijete.

Primjer: Ako je presudom utvrđeno da se jedan roditelj može viđati s djetetom svake druge srijede u vremenu od 18 do 20 sati u prostoru nekog tržnog centra koji ima igraonicu, tada u postupku izvršenja odluke učestvuju: sudski izvršilac, socijalni radnik, sudska policija, roditelj i dijete!

Možete li samo zamisliti ovakvu situaciju?

Ovakve situacije su rijetke, ali ih ipak ima.

Dakle, da bi sudska odluka postigla svoj konačan cilj u zaštiti nekog subjektivnog prava stranaka, ili u zaštiti zakonitosti, neophodno je osigurati mogućnost njenog izvršenja. Prema odredbi člana 6. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, pravo na pravično suđenje u sebi sadrži i pravo na izvršenje sudskih odluka odmah nakon njihove pravosnažnosti, inače donesene odluke ne bi imale nikakvog učinka.

STRUKTURA I NADLEŽNOST SUDOVA

U Bosni i Hercegovini pravosudni sistem predstavlja složenu strukturu sudova imajući u vidu složenost njenog državnog uređenja. Kako se Bosna i Hercegovina sastoji od entiteta Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska, te Brčko Distrikta BiH, tako svaka od tih jedinica ima svoje pravosudno uređenje.

U Federaciji Bosne i Hercegovine su tu općinski i kantonalni sudovi, te Vrhovni sud Federacije Bosne i Hercegovine. U Republici Srpskoj postoje osnovni i okružni sudovi, okružni privredni sudovi, Viši privredni sud u Banjoj Luci kao i Vrhovni sud Republike Srpske. Sudski sistem u Brčko Distriktu BiH sastoji se od Osnovnog i Apelacionog suda. Sud državnog ranga je Sud Bosne i Hercegovine sa svojim Apelacionim odjeljenjem.

Općinski/osnovni, kantonalni/okružni/, Apelacioni sud BDBiH, vrhovni sudovi su sudovi opće nadležnosti, dok su privredni okružni sudovi, Viši privredni sud u Banjoj Luci kao i Sud Bosne i Hercegovine sudovi posebne nadležnosti.

Organizacija i nadležnost sudova je propisana nizom odgovarajućih zakona i to [Zakonom o sudovima u Federaciji BiH](#), [Zakonom o sudovima Republike Srpske](#), [Zakonom o Sudu Bosne i Hercegovine](#) i [Zakonom o sudovima u Brčko Distriktu BiH](#).

Odgovor na pitanje koji će sud suditi u određenom sporu zavisi od toga da li sud ima pravo da u njemu postupa, odnosno da li je nadležan, te da li stranke kod tog suda mogu tražiti zaštitu svojih prava. Pravo suda da postupa u određenoj pravnoj stvari naziva se sudska nadležnost. U okviru nadležnosti sudova, razlikuju se mjesna i stvarna nadležnost. Mjesna nadležnost se odnosi na teritorijalnu nadležnost. Tako su općinski i osnovni sudovi nadležni da sude optuženima za krivična djela koja su počinjena na prostoru jedne ili više općina za koja je tom sudu zakonom određena nadležnost. Nadležni su i da sude po tužbama koje građani nastanjeni na istoj teritoriji podnose jedni protiv drugih, protiv preduzeća i udruženja ili protiv organa državne vlasti.

Pred općinskim/osnovnim sudovima rješavaju se

pitanja iz svakodnevnog života ljudi, imovinska, porodična, statusna pitanja. Primjera radi, pred ovim sudovima dijeli se nasljedstvo, vode se zemljišne knjige (u FBiH), odlučuje o vlasničkim tužbama, odlučuje o smetanju posjeda, tužbama za dugove i naknade štete, o pravima iz radnog odnosa, razvode se brakovi i utvrđuje obaveza izdržavanja djeteta, ispituje krivica za većinu krivičnih djela, vodi prekršajni postupak. Pred općinskim sudovima u Federaciji Bosne i Hercegovine se i registruju privredni subjekti, vode stečajni postupci i likvidiraju preduzeća, dok su u Republici Srpskoj za to nadležni okružni privredni sudovi.

Zbog toga općinski i osnovni sudovi predstavljaju prvi korak za ostvarivanje prava građana. Mjesna nadležnost nije neograničena. Ukoliko građanin (ili drugo lice) i tužilac nisu nastanjeni na istoj teritoriji, tužilac je dužan tuženog da tuži pred sudom koji je nadležan za teritoriju gdje je tuženi nastanjen. Na ovaj način se nastoji olakšati položaj tuženog jer se, historijski posmatrano, smatralo da je tuženi u nepovoljnijem položaju ukoliko je tužen pred sudom u mjestu gdje prebivalište ima tužilac zbog subjektivnog poimanja tuženog da bi sud prebivališta tužioca mogao biti pristran u korist tužioca. Međutim, ni ovo pravilo nije bez izuzetka. Ukoliko se sudi zbog nastanka štete, mjesno nadležan će biti i sud koji je nadležan za teritoriju na kojoj je nastanjen tuženi, ali i sud koji je nadležan za teritoriju gdje je šteta nastala. U ovom slučaju, tužilac ima mogućnost da bira kojem će sudu podnijeti tužbu. Ukoliko je predmet spora nekretnina, mjesno će nadležan uvijek biti sud na čijem se području nalazi nekretnina.

Stvarna nadležnost je nadležnost suda da sudi s obzirom na vrstu predmeta. Osnovni i općinski sudovi nisu nadležni za svako počinjeno krivično djelo. Općinski i osnovni sudovi su nadležni da u prvom stupnju sude za krivična djela za koja je zakonom propisana kao glavna kazna novčana kazna ili kazna zatvora do 10 godina. Kantonalni/okružni sudovi su nadležni da sude za krivična djela za koja je zakonom propisana kazna zatvora više od 10 godina ili dugotrajni zatvor. Izuzetak je Osnovni sud Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine koji je nadležan da sudi za sva krivična djela propisana Krivičnim zakonom Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine. Kantonalni/okružni sudovi imaju nadležnosti i da odlučuju u svim upravnim sporovima.

Također, kantonalni/okružni sudovi, Apelacioni sud Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine imaju i drugostupanjsku nadležnost da odlučuju o žalbama protiv odluka općinskih/osnovnih sudova (kantonalni/okružni sudovi), te vrhovni sudovi (FBiH i RS) da odlučuju o žalbama protiv odluka kantonalnih/okružnih sudova i da odlučuju o drugim redovnim i vanrednim pravnim lijekovima, ako je to određeno zakonom. Apelaciono odjeljenje Suda Bosne i Hercegovine ima drugostupanjsku nadležnost da odlučuje o žalbama protiv odluka Suda Bosne i Hercegovine.

Postoje dvije vrste okružnih sudova u Republici Srpskoj: okružni privredni sudovi i okružni sudovi. Najvažnija funkcija kantonalnih i okružnih sudova je da se njima podnosi žalba protiv svih odluka osnovnih i općinskih sudova i oni odlučuju o tim žalbama, odnosno preispituju po žalbama odluke općinskih/osnovnih sudova. Stranka koja je nezadovoljna odlukom općinskog ili osnovnog suda podnijet će žalbu protiv odluke kantonalnom sudu, odnosno okružnom sudu. To predstavlja princip dva stupnja odlučivanja, čiji je smisao u tome da u rješavanju svake odluke učestvuju najmanje dva suda, prvostupanjski i drugostupanjski.

Cilj primjene ovog principa je da osigura ujednačenost sudskih odluka kako bi se postigla jednakost u ostvarenju zaštite prava građana. Kantonalni i okružni sudovi, prema tome, imaju zadatak da ujednačavaju sudsku praksu. Zadatak vrhovnih sudova entiteta je također izjednačavanje sudske prakse, ali za razliku od kantonalnih i okružnih sudova, oni nisu prvostupanjski sudovi, već sude isključivo po žalbama i revizijama koje se podnose da bi se preispitale odluke ili postupci kantonalnih/okružnih, te u slučaju revizije i drugih vanrednih pravnih lijekova i odluke općinskih/osnovnih sudova. U ovom slučaju je riječ o tri stupnja sudskog odlučivanja i vrhovni sudovi predstavljaju posljednju instancu zaštite prava građana.

Sud BiH i Ustavni sud BiH su sudovi na nivou Bosne i Hercegovine. Sud BiH pruža pravnu zaštitu građanima koji smatraju da im je povrijeđeno neko pravo upravnim aktom institucija BiH. Također, Sud BiH sudi i u radnim sporovima koje radnici u institucijama BiH vode sa institucijama BiH. U krivičnim predmetima sudi na osnovu postupaka koje inicira Tužilaštvo Bosne i Hercegovine. Radi

se o predmetima ratnih zločina, organiziranog kriminala i sl. U postupcima koji se vode pred ovim sudom, drugi stupanj se osigurava odlučivanjem Apelacionog vijeća u okviru Apelacionog odjeljenja kojem se podnosi žalba i koje je razmatra. Vijeće se obavezno sastoji od sudija koji nisu sudili u prvostupanjskom postupku.

Osim navedenih u pravosudnom sistemu Bosne i Hercegovine postoje i Ustavni sud Federacije Bosne i Hercegovine i Ustavni sud Republike Srpske, te Ustavni sud Bosne i Hercegovine, ali se oni bave odgovarajućim ustavnim pitanjima, ocjenjivanjem usklađenosti usvojenih zakona i drugih akata sa entitetskim ustavima. Ovi sudovi se bave najsloženijim pitanjima u kojim se prožimaju pravo i politika. Ustavni sud Bosne i Hercegovine odlučuje i po apelacijama građana o pitanjima kršenja temeljnih ljudskih prava zagarantovanih Ustavom proisteklih iz sudskih postupaka širom Bosne i Hercegovine. Od naročitog su značaja odluke Ustavnog suda o pravu na pravedno suđenje i ove odluke temelje se na praksi Evropskog suda za ljudska prava. Evropska konvencija je međunarodni ugovor i zemlje potpisnice, uključujući i Bosnu i Hercegovinu, obavezale su se na primjenu visokih standarda zaštite ljudskih prava, kao i da njihovi građani imaju pravo da se za zaštitu svojih prava obrate posebnom sudu, Evropskom sudu za ljudska prava. Ovom se sudu građani mogu obratiti tek nakon što iscrpe sva pravna sredstva domaćeg pravosuđa. Iako se radi o međunarodnom sudu, njegove odluke obavezuju sve državne institucije, pa i pravosuđe Bosne i Hercegovine.

Sudski sistem Bosne i Hercegovine čine:

- tri ustavna suda (Ustavni sud Bosne i Hercegovine, Ustavni sud Federacije BiH i Ustavni sud Republike Srpske)
- Sud Bosne i Hercegovine;
- dva entitetska vrhovna suda (Vrhovni sud Federacije BiH i Vrhovni sud Republike Srpske);
- 16 kantonalnih i okružnih sudova (10 u Federaciji BiH, pet u RS-u i jedan u Brčko Distriktu BiH);
- 52 općinska i osnovna suda (32 u Federaciji BiH, 19 u RS-u i jedan u Brčko Distriktu BiH);
- pet okružnih privrednih sudova u Republici Srpskoj;
- Viši privredni sud u Banjoj Luci.
- Broj sudija - oko 1000

PRAVO NA PRISTUP PRAVOSUĐU I SUDSKE STATISTIKE

Pravo na pristup pravosuđu

Pravo na pristup pravosuđu (access to justice) je jedan od najvažnijih aspekata ljudskih prava, koje je u BiH zajamčeno i na ustavnoj i na zakonodavnoj razini.

Pravo na pristup pravosuđu sadržano je i u međunarodnom pravu, najeminentnijem u Evropskoj konvenciji za zaštitu temeljnih ljudskih prava i sloboda, čiji je potpisnik i BiH. U navedenoj Konvenciji pravo na pristup pravosuđu dio je čl. 6. koji je ujedno i najčešći predmet postupaka koji se vode pred Evropskim sudom za ljudska prava u Strazburu, pa je u skladu s tim razvijena dosta opsežna praksa u tumačenju ovoga prava. Pristup pravosuđu je i među središnjim temama na pravnom planu kojima se bavi Vijeće Evrope. U više deklaracija te međunarodne organizacije naglašava se da je efikasno funkcionisanje pravosuđa jedan od temeljnih uslova za uspostavljanje vladavine prava.

Jedan od osnovnih uslova za ostvarivanje prava na pristup pravosuđu je uspostavljanje sistema besplatne pravne pomoći u sudskim i drugim postupcima koje podrazumijeva troškove zastupanja stranke, ali i troškove izvođenja dokaza, a također i dovoljno informacija o sudskim postupcima, kao i načinu ostvarivanja određenih subjektivnih prava.

Oslobađanje od troškova postupka i pružanje besplatne pravne pomoći nisu, međutim, jedini aspekti osiguranja prava na pristup pravosuđu. Pristup pravosuđu, bez obzira na financijske mogućnosti sudionika u postupku, moguć je u punom smislu samo ako je sudski postupak u dovoljnoj mjeri jednostavan i transparentan, ako pružanje pravne zaštite ne traje neprimjereno dugo (posebno s obzirom na potrebe hitnosti koje postoje u pojedinim vrstama postupaka), te ako široki slojevi građana imaju dovoljno informacija o sudovima, sudijama, sudskim postupcima i sudskim odlukama, te o mjestu i načinu na koji mogu ostvariti subjektivna prava koja im pravni poredak garantuje. Pravosuđe je u prvom redu servis svojih korisnika, i stoga su legitimna

očekivanja javnosti usmjerena prema državi da ustroji sistem u kojem usluge koje pružaju sudovi i drugi učesnici u pravosuđu neće biti pretjerano skupe, dugotrajne i nekvalitetne.

Dakle, aspekti prava na pristup pravosuđu u širem smislu su transparentnost sistema, jednostavnost postupaka, dostupnost informacija i cijena pružanja pravne zaštite, ali isto tako i pravo na donošenje odluka u razumnom roku.

Sudske statistike

Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine, na sjednici održanoj 29. maja 2008. godine, donijelo je Pravilnik o unutrašnjem sudskom poslovanju kojim se uređuje organizacija i način unutrašnjeg poslovanja općinskih, osnovnih, kantonalnih, okružnih sudova, Apelacionog suda Brčko Distrikta BiH i vrhovnih sudova u Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu sud) i druga pitanja značajna za unutrašnje sudsko poslovanje. Između ostalog, propisana je i obaveza svakog suda da izradi izvještaj o radu i vodi sudske statistike.

Kako je predložila Evropska komisija za efikasnost pravosuđa (CEPEJ), kontinuiranim praćenjem vremenskih okvira različitih sudskih postupaka spriječit će se gomilanje predmeta starijih od tri godine.

Glavni cilj sudske statistike je olakšati efikasno funkcioniranje pravosudnog sistema i pridonijeti upravljanju javnim politikama pravosuđa.

Ona treba omogućiti da donosioci odluka i sudski praktičari dobiju relevantnu informaciju o sudskoj efikasnosti i kvalitetu pravosudnog sistema naročito o:

- radnom opterećenju sudova i sudaca,
- radnom opterećenju sudova i sudija,
- potrebnom vremenu za rješavanje tog opterećenja,
- kvalitetu odluka sudova i
- broju ljudskih i finansijskih resursa koji su potrebni sistemu kako bi se riješila nadolazeća količina posla.

Na temelju općih podataka o sudovima, broju predmeta i njihovom trajanju, kao i na temelju ostalih relevantnih podataka o sudovima i pravosudnom

sistemu, kao pokazatelji i mjerila o efikasnosti na sudovima mogu se uzeti sljedeći instrumenti:

- opći podaci o sudovima i sudskim postupcima
- podaci o vrstama predmeta
- podaci o vremenskim okvirima postupaka.

Uvođenjem elektroničkog sistema (CCMS) olakšano je:

- prikupljanje relevantnih informacija o efikasnosti pravosudnih tijela,
- trajanju postupaka (i prosječnom trajanju rješavanja predmeta i predviđenom trajanju),
- količini zaostalih predmeta i
- druge relevantne statističke informacije o efikasnosti pravosudnog sistema.

ŠTA ZNAČI - JEDNAKA PRAVA ZA SVE

• Jednaka prava

Jednaka prava za sve podrazumijevaju uživanje sloboda i zaštite na isti način, uključujući lična, građanska, politička, ekonomska i socijalna prava, zaštitu ličnih podataka, zakone protiv diskriminacije.

Pojam jednakog prava, kako prema međunarodnom i evropskom pravu o ljudskim pravima, našem ustavu i nacionalnom zakonodavstvu, kroz pristup pravosuđu obavezuju se da svakom pojedincu garantuju pravo pristupa sudu. Jednako pravo kroz pristup pravosuđu obuhvata više ključnih ljudskih prava kao što su pravo na pravično suđenje,² i pravo na djelotvoran pravni lijek, odnosno žalbu nezadovoljne strane.³

Sudovi se ustanovljavaju zakonom, moraju biti stalni, nezavisni i nepristrani, uključivati interpretres postupak, primjenjivati zakon.

Pristup pravosuđu omogućava pojedincima da se zaštite od povrede svojih prava, da isprave građanskopravne povrede, da izvršnu vlast pozovu na odgovornost i da se brane u krivičnim

² Član 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima i član 47. Povelje Evropske unije;

³ Član 13. id, i član 47. id;

⁴ Definicija, izvor Wikipedija;

postupcima. Dakle, element vladavine prava obuhvata građansko, krivično i upravno pravo. Pristup pravosuđu istovremeno je i postupak i cilj i ključan je za pojedince koji nastoje ostvariti korist od drugih nematerijalnih i materijalnih prava.

Kroz implementaciju jednakih prava za sve uspostavlja se put do jednake pravde za sve, jer između prava i pravde postoji neraskidiva veza.

• Jednaka pravda

Postoje brojna teoretska određenja pravde. Najbliže određenje pravde s aspekta njenog dostizanja u sudskom postupku je da predstavlja vrijednosno načelo koje određuje odnos prava i obaveza, o čemu sud treba dati konačan **sud**. Pravda je, također, i koncept pravičnog i moralnog postupanja prema svim osobama.⁴

Posmatrano sa aspekta postupanja sudova u vršenju njihove funkcije, jednaka pravda podrazumijeva donošenje istih odluka u istim činjeničnim situacijama, jednako i na zakonu utemeljeno postupanje prema svim stranama u postupku, tokom sudskog postupka omogućavanje korištenja stranama koje se pojavljuju pred sudom istih prava na pristup sudu, prava na nepristrano suđenje (nepristran i nezavisan sudija), raspravu (predlaganje dokaza), suđenje u razumnom roku, odluku na zakonu zasnovanu i prava na djelotvoran pravni lijek.

Samo uz implementiranje svih navedenih koraka jednako prema svima, bez izuzetka, favorizovanja ili diskriminacije na bilo kojoj osnovi (spolnoj, rasnoj, nacionalnoj, socijalnoj, ekonomskoj, političkoj), jednaka pravda za sve je ostvarena. U suprotnom, kada bilo koji od navedenih koraka nije implementiran na isti način prema svakome o čijem pravu ili obavezi se odlučuje, jednaka pravda neće biti zadovoljena.

ZAŠTO JE ZA TEBE VAŽAN SNAŽAN PRAVOSUDNI SISTEM I VLADAVINA PRAVA?

Vladavinom prava protiv korupcije
Vladavina prava i pristup obrazovanju,
zapošljavanju i poslovnim prilikama
Vladavina prava i ljudska prava i slobode

VLADAVINOM PRAVA PROTIV KORUPCIJE

Šta je korupcija?

Jednostavna definicija korupcije koja se proteže kroz historiju i usvojena je u svim pravnim sistemima: zloupotreba položaja ili date moći radi lične koristi. Šta možemo zaključiti ili naučiti iz ove definicije?

Možemo sljedeće: zloupotreba se prije svega odnosi na položaj osobe koja ima neku poziciju u državnom sistemu ili pravnom društvu i koja ima ovlaštenja da može donositi samostalne odluke koje izazivaju konkretne posljedice u društvu (pozitivne ili negativne) i koja može odlučivati o pravima zaposlenika. To su značajna ovlaštenja kojih možda nisu svjesne ni te osobe koje obavljaju rukovodeće pozicije u državnom sistemu. Ne smijemo zaboraviti da se državni sistem u svakoj državi, kao i u Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu BiH), zasniva na uspostavljenom pravnom sistemu koji podrazumijeva usvojene zakone u toj državi, na osnovu kojih se postupa u državnom sistemu, a što je povezano sa vladavinom prava, odnosno zakona.

Nemojte miješati pojmove „pravo“ i „prava“ koja se vežu za pojedince ili grupe koji nastoje ostvariti neko svoje pravo u skladu sa postojećim pravnim sistemom.

Pravo koje se povezuje sa pravnim sistemom u jednoj državi je zbirni pojam i najjednostavnije rečeno predstavlja skup različitih propisa koji se zasnivaju na ustavu konkretne države kao najvišim pravnim aktom, kao i različitih podzakonskih akata koji se primjenjuju u jednoj državi. Zavisno od dosljednosti primjene usvojenih zakona, mjeri

se i kvalitet vladavine prava u jednoj državi. U državi BiH postoji problem vladavine prava zbog nedosljednosti u primjeni važećih zakona i neprovođenja odluka Ustavnog suda BiH i odluka Evropskog suda za ljudska prava.

Vladavina prava je povezana i sa djelovanjem sudskog sistema u jednoj državi, jer kvalitet sudskog sistema se povezuje sa ujednačenom sudskom praksom (pravni stavovi i kaznena politika) što je opet problem u državi BiH jer nismo dosljedni ni u toj oblasti. Naša nedosljednost je povezana s karakteristikama društva u tranziciji u kojem se još uvijek nalazimo, a to znači da je naše društvo u razvoju i da još uvijek nismo dostigli primjenu evropskih i univerzalnih standarda u mnogim oblastima.

Kada govorimo o pravima pojedinaca ili grupa građana koji nastoje ostvariti neko svoje pravo koje su prepoznali u važećim propisima npr. u BiH (prava iz radnog odnosa, pravo na imovinu, na stan, zabranu diskriminacije i sl.) tada se posmatra njihovo pravo u odnosu na važeće propise tj. cijeni se u upravnim postupcima ili postupcima pred sudovima da li je povrijeđeno ili ugroženo neko pravo na koje ukazuju podnosioci zahtjeva ili tužbi.

Za državu BiH se smatra da postoji visok stepen korupcije (istraživanje Transparency International, 2018.⁵) ali je pitanje da li se radi o percepciji građana da postoji korupcija u bh. sistemu ili je ona realno prisutna. Možemo odgovoriti da je prisutno oboje. BiH je 2002. godine ratificirala dvije veoma značajne međunarodne konvencije: Krivičnopravnu i Građanskopravnu konvenciju o korupciji, a 2005. godine i Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv korupcije (UNCAC). Osim ovih značajnih konvencija, BiH je usvojila i mnoge druge konvencije vezane za korupciju, što bi značilo da smo kao država spremni da se borimo protiv ove pošasti, ali nije tako jednostavno. Korupcija nastoji biti nevidljiva, teško se otkriva, i uglavnom se dešava da se otkrije kada se duboko ukorijeni u društvu.

Zašto je to tako, pokazaće nam sljedeći primjeri:

1. Saobraćajna situacija: vozač vozila napravi prekršaj i bude zaustavljen od pripadnika policije koji objašnjava vozaču šta je uradio (nije vezao sigurnosni pojas) i piše prekršajni nalog. Vozač

ga moli da to ne čini i predlaže dogovor i kaže: "Oprosti mi ovaj put, neću više činiti prekršaje, a evo tebi 20 KM da popiješ kafu". Kako će reagovati policajac? Na nekoliko načina: uzeće novac i upozoriti vozača da ubuduće pazi u vožnji, odbiće novac i nastaviti pisati prekršajni nalog, odbiće novac i odmah narediti vozaču da se javi u policijsku stanicu zbog saslušanja jer se radi o krivičnom djelu pokušaja davanja mita službenoj osobi. Koja od ovih situacija je realna za reakciju pripadnika policije?

Prva reakcija je najčešća jer je sve riješeno između dvije osobe u kojoj su profitirali policajac i vozač. Zbog toga je korupcija nevidljiva, ali prisutna i o njoj se priča. Vozač će se pohvaliti da je riješio problem podmićivanjem policije, a policajac će pred drugovima reći da on lako rješava u praksi sve slučajeve saobraćajnih prekršaja i moguće poučiti svoje prijatelje za najlakši i najprofitabilniji način rješenja problema. Svima novac treba, male plaće.

Ostale dvije reakcije policajca su povezane sa problemima u praksi. U drugoj reakciji policajca, vozač će tražiti sudsko odlučivanje i tvrditi pred sudom u prekršajnom postupku da nije učinio prekršaj tako da će sud morati odlučiti između dva suprotna iskaza, dok je treća reakcija povezana sa još većim problemima, jer je policajac kao savjesna i moralna osoba prijavio vozača za pokušaj davanja mita, ali dokazi su opet problem kako u tužilaštvu tako i pred sudom u krivičnom postupku. Opet jedna izjava protiv druge i neizvjestan ishod na sudu.

Iz ovog primjera možemo zaključiti da na koruptivno ponašanje u jednom društvu utiču kultura i moral koji su podržani u tom društvu. Mnogi će smatrati da je treća reakcija policajca pretjerana, da nije trebalo zbog jedne tako jednostavne i bezazlene situacije prijaviti vozača za korupciju i da je bilo dovoljno odbiti novac. Daleko je veći broj građana u našem društvu koji će podržati prvu reakciju policajca, što je karakteristično za bh. društvo jer se za navedeni primjer smatra "i nije neka korupcija". Šta to znači? U korupciji u BiH, bez obzira na njen oblik, učestvuje svakodnevno veliki broj građana i ovlaštenih osoba.

2. Kod doktora: doktor kaže pacijentu da mora na operaciju noge ali da nema mjesta, gužva na odjeljenju te da treba čekati na poziv. Pacijent odgovara: „Da li će pomoći ova mala naknada

⁵ Globalni indeks percepcije korupcije, Transparency International BiH iz 2018. godine, 2018 - CPI - Transparency.org

(300 KM) da budem u prioritetu za operaciju“. Opet tri mogućnosti reakcije doktora kao u prethodnom primjeru i isti zaključak.

3. Na fakultetu: studentica se nije baš dobro spremila za ispit i pstudentica se nije baš dobro spremila za ispit i profesor kaže da ne može položiti, ali da je spreman pomoći ako studentica izađe s njim u restoran na večeru ili na neku zabavu. Da li je prema vašem mišljenju ova situacija povezana s korupcijom ako studentica prihvati profesorov prijedlog i prevaziđe problem koji je imala sa polaganjem ispita?

Mnogi će smatrati da ova situacija nije povezana s korupcijom jer se ne može materijalno u novcu ili nekim dobrima povezati sa davanjem mita. Odgovor je: i ova situacija je povezana s korupcijom jer je povezana s ličnom koristi koja ne mora biti samo novac ili neki drugi poklon. Bez obzira što je studentica prihvatila prijedlog profesora, on je zloupotrijebio svoj položaj moći radi lične koristi.

Da vidimo neke primjere korupcije iz privrednih društava. Šta se tamo dešava? Pred sudovima u BiH se vodi veliki broj predmeta u vezi koruptivnih krivičnih djela, te se pred sudovima i tužilaštvima koruptivna krivična djela klasificiraju na predmete visoke, srednje i sitne korupcije.

Visoka korupcija se prepoznaje po vrsti koruptivnog krivičnog djela i osobama koje su optužene (osobe na pozicijama moći – direktori preduzeća, zavoda, ministri, ovlašteni službenici u državnim organima i sl. i to za krivična djela primanje i davanje mita i zloupotreba položaja i ovlaštenja i u nekim situacijama i organizirani kriminal);

Srednja korupcija (ovlašteni službenici u nekim preduzećima koji krše zakone i nesavjesno obavljaju svoj posao);

Sitna korupcija se odvija među građanima (npr. na šalteru za plaćanje nekih obaveza građana, građanin obećava neku uslugu službeniku da bi ga pustio preko reda ili mu daje neki poklon manje vrijednosti da bi ostvario svoj cilj).

6 Krivični zakon Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BiH br. 3/2003, 32/2003, ispr.37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018) član 1. tačka 13. ; Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine FBiH br. 36/2003, 21/2004, ispr. 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017); Krivični zakonik Republike Srpske (Službeni glasnik RS br. 64/2017, 104/2018; Krivični zakon Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BD BiH br. 19/2020- prečišćeni tekst)

7 Globalni indeks percepcije korupcije, Transparency International BiH iz 2018. godine, 2018 - CPI - Transparency.org

Krivični zakoni u Bosni i Hercegovini propisuju više krivičnih djela koji se odnose na korupciju. Bosna i Hercegovina kao država je zanimljiva jer su na snazi četiri krivična zakona i četiri zakona o krivičnom postupku, što nije karakteristika drugih država u svijetu. To su: Krivični zakon Bosne i Hercegovine koji se primjenjuje na Sudu BiH i Tužilaštvu BiH; Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine koji se primjenjuje na području Federacije BiH; Krivični zakonik Republike Srpske koji se primjenjuje na području Republike Srpske i Krivični zakon Brčko Distrikt BiH koji se primjenjuje na području Brčko Distrikta.⁶ Zakoni o krivičnom postupku su gotovo identični, što je dobro. Što se tiče krivičnih zakona, to u praksi u suđenju i donošenju odluka ne predstavlja problem, jer je važno da se primjenjuju univerzalni principi koji se odnose na prepoznavanje koruptivnih krivičnih djela, a na osnovu konvencija koje je ratificirala Bosna i Hercegovina.

Šta kaže organizacija OSCE za korupciju

Korupcija predstavlja ozbiljan izazov za Bosnu i Hercegovinu, jer umanjuje povjerenje građana u politički sistem, odbija investitore i rasipa javne resurse.

- Iako vlasti preduzimaju pozitivne korake u cilju suzbijanja korupcije, nedavno izvršeno istraživanje pokazuje da je korupcija i dalje široko rasprostranjena. Na primjer, prema najnovijem indeksu percepcije korupcije organizacije Transparency International⁷, BiH zauzima 89. mjesto od ukupno 180 država obuhvaćenih istraživanjem u 2018. godini.
- Uspješna prevencija korupcije je složen proces, koji zahtijeva snažno pravosuđe, moderne tehnologije, sveobuhvatan zakonski okvir, kao i angažovane građane BiH.
- Nijedan pojedinac niti država, a samim tim niti članstvo u međunarodnoj organizaciji ili instituciji ne daje imunitet društvu od korupcije. Partnerstvo, izgradnja kapaciteta i moguća savezništva između i unutar međunarodnih i lokalnih organizacija i institucija trebaju dovesti do boljih rezultata u borbi protiv korupcije.

- Borba protiv korupcije je dugotrajan proces kojem Misija OSCE-a u BiH i dalje ostaje snažno posvećena.⁸

VLADAVINA PRAVA I PRISTUP OBRAZOVANJU, ZAPOŠLJAVANJU I POSLOVNIM PRILIKAMA

Ključni aspekt demokratije svakako je vladavina prava, koja je u svom punom obliku i dalje za mnoge države veliki izazov, s obzirom na nedostatak političke volje, otpor institucija i nepovoljno okruženje za društvo.

Jedan od glavnih faktora važnih za stvaranje savremenih ljudskih djelatnosti utemeljenih na znanju je svakako obrazovanje. Obrazovanje i ulaganje u obrazovanje je od odlučujućeg značaja za "socijalno uključivanje", odnosno za pružanje dodatnih prilika isključenima, nezaposlenima i siromašnima. Kada govorimo o obrazovanju, treba znati da obrazovanje kao pojam ima višestruko značenje.

Pod obrazovanjem se podrazumijeva ustanova, proces, sadržaj i rezultat organiziranog i/ili slučajnog učenja u funkciji razvoja različitih kognitivnih sposobnosti, kao i sticanja raznovrsnih znanja, vještina, umijeća i navika kao npr. čitanje, pisanje, računanje ili opće znanje o fizičkom, društvenom i privrednom okruženju.

Organizacija procesa obrazovanja i usavršavanja uključuje sve potrebne aktivnosti, metode, učesnike, vrijeme, mjesto i sredstva. Obrazovnom sistemu u BiH se ne pridaje odgovarajući značaj, iako predstavlja veoma važan stup u pristupu socijalnoj uključenosti i obrazovanju. Najugroženije kategorije djece kada je riječ o pristupu obrazovanju su djeca sa posebnim potrebama, djeca povratnici, djeca iz porodica u stanju socijalne potrebe i romska djeca. Romska populacija je u BiH posebno ugrožena. Osnovnu školu romska djeca ne upisuju, između ostalog, jer nemaju rodni list, odnosno nemaju nikakav identifikacioni dokument. Velika nepismenost među ovom populacijom dovodi do toga da oni i nisu svjesni koliki značaj za razvoj djeteta ima obrazovanje. Djeca s posebnim

.....

⁸ Zaključci sa godišnje konferencije o antikorupciji: Prevencija korupcije kroz primjenu informaciono-komunikacijskih tehnologija Hotel Novotel (Bristol), Sarajevo, 27. mart 2019. godine

potrebama, tačnije, djeca koja imaju poteškoća u razvoju ili boluju od hroničnih bolesti, te su zbog toga osuđena na boravak u bolnici ili kod kuće, predstavljaju grupe djece koja ponekad ili ne upisuju ili napuštaju osnovno obrazovanje.

Obrazovanje bi trebalo imati za cilj osposobljavanje za samostalno učenje i snalaženje u društvu, odnosno jačanje konkurentnosti pojedinca na tržištu rada. Bez stečenih kvalifikacija nije se moguće zaposliti, čime se povećava rizik zapadanja u začarani krug neobrazovanosti, nezaposlenosti i siromaštva. Lanac inkluzivnosti (uključenosti) počinje obrazovanjem kojim se pojedinac osposobljava za uključivanje na tržište rada što omogućava finansijsko osamostaljivanje, odnosno ekonomsku nezavisnost. Tako se pojava siromaštva sprečava, a ujedno postiže bolji kvalitet života. Postoje mnogi faktori rizika od socijalne isključenosti koji su direktno povezani sa obrazovanjem, a najčešći uzroci su loše materijalno stanje u porodici i nezadovoljavajuća sistemska rješenja za različite nivoe obrazovanja. Dodatni faktori rizika za isključenost u obrazovanju su zdravstveni problemi, fizički ili mentalni nedostaci, te pripadnost manjinskim grupama (poput Roma), kao i povratnicima u određeno područje ili regiju.

Razlozi za napuštanje obrazovanja u osnovnoj/srednjoj školi su mnogostruki. Jedan od razloga je loša ekonomska situacija u domaćinstvima, gdje roditelji nisu u mogućnosti finansirati obrazovanje djeteta. Također, određen broj djece u BiH ima otežan pristup školama jer žive u udaljenim krajevima, izolovanim područjima koja često nemaju prilazne puteve kojima bi se mogla kretati motorna vozila. Nedovoljno razvijena svijest i nedovoljna informiranost roditelja o potrebi obrazovanja djece je također jedan od faktora koji utiču na to da se djeca ne upisuju u osnovne škole. Ovo je posebno prisutno kod roditelja s niskim nivoom obrazovanja, kao i kod roditelja koji imaju problema u intelektualnom razvoju. Djeca iz porodica u stanju socijalne potrebe također u velikom procentu napuštaju srednjoškolsko obrazovanje. Porodice u kojima su roditelji nezaposleni, ili samo jedan roditelj radi, imaju niska primanja i ne mogu obezbijediti djeci sredstva za nastavak školovanja.

Obrazovnom sistemu u našoj zemlji nedostaju zajednički standardi za različite nivoe obrazovanja, kao i za obuku nastavnog osoblja i evaluaciju njihovog učinka. Nastavni planovi i programi su zastarjeli i nisu usklađeni sa potrebama zemlje, što dovodi do velike neusklađenosti u pogledu vještina i predstavlja glavnu prepreku za ulazak svršenih studenata na tržište rada. Trebalo bi osigurati kvalitet, akreditaciju visokoškolskih ustanova i nove studijske programe, kao i razvoj zajedničkih standarda u obrazovanju. Bosna i Hercegovina mora uskladiti propise na svim nivoima s okvirnim zakonima o obrazovanju, posebno u smislu obavezne primjene zajedničke jezgre nastavnih planova i programa. Potrebno je osigurati socijalnu uključenost u svim fazama obrazovanja.

U skladu sa ustavno-pravnim okvirom, dva entiteta i Brčko Distrikt uglavnom su nadležni za socijalnu politiku i zapošljavanje. U Federaciji BiH nadležnosti su podijeljene između federalnog i kantonalnog nivoa. Nadležnosti na državnom nivou se prvenstveno ostvaruju kroz internu koordinaciju, na osnovu ustavnih odgovornosti o pitanju predstavljanja BiH i preuzimanja obaveza na međunarodnom nivou.

Ministarstva nadležna za socijalnu politiku i zapošljavanje su uspostavljena na entitetskom i kantonalnom nivou, kao i u Brčko Distriktu. Na državnom nivou ne postoji posebno ministarstvo za socijalnu politiku i zapošljavanje, nego je Ministarstvo civilnih poslova nadležno za: (i) utvrđivanje osnovnih principa koordinacije aktivnosti, (ii) usklađivanje planova nadležnih entitetskih organa, (iii) definiranje strategije na međunarodnom nivou u oblastima zdravstva i socijalne zaštite, penzija, rada i zapošljavanja. Propisi na državnom nivou uređuju isključivo radno-pravni status državnih službenika i namještenika u državnim institucijama.

U pogledu radnog prava, nadležnosti pripadaju entitetima, kantonima i Brčko Distriktu, a na državnom nivou se uređuje radno-pravni status državnih službenika i namještenika koji rade u institucijama Bosne i Hercegovine. Zakoni o radu su na snazi u entitetima i Brčko Distriktu. Oni se primjenjuju na sve zaposlene, pored državnih službenika, i garantuju minimalni nivo zaštite prava zaposlenih, te uređuju pitanja kao što su zaključivanje i prestanak važenja ugovora o radu,

zabrana diskriminacije, maksimalno radno vrijeme, minimalni godišnji odmor, plaće, zaključivanje kolektivnih ugovora i mirno rješavanje kolektivnih radnih sporova. Zakoni o radu u BiH pružaju osnov za zaključivanje općih kolektivnih ugovora koji se primjenjuju na sve zaposlene, kao i granskih kolektivnih ugovora.

Agencija za rad i zapošljavanje BiH je odgovorna za međunarodne obaveze u vezi sa zapošljavanjem u koordinaciji s Ministarstvom civilnih poslova BiH, i u saradnji sa nadležnim entitetskim zavodima za zapošljavanje i Zavodom za zapošljavanje Brčko Distrikta.

Javne službe za zapošljavanje su organizirane na entitetskom nivou i u Brčko Distriktu, a u slučaju Federacije BiH službe su dalje decentralizirane na kantonalni nivo. Zavod za zapošljavanje Federacije BiH koordinira aktivnosti kantonalnih javnih službi za zapošljavanje i lokalnih ureda. Zavod za zapošljavanje Republike Srpske koordinira aktivnosti regionalnih i lokalnih ureda. Entitetski zavodi za zapošljavanje uključeni su u cjelokupnu koordinaciju i razvoj metodologije, dok su lokalni uredi uglavnom odgovorni za provođenje aktivne i pasivne politike na tržištu rada. Brčko Distrikt ima Zavod za zapošljavanje i lokalni Ured za zapošljavanje.

Zapošljavanje je jedan od osnovnih uslova za osiguranje socijalne uključenosti. Bosanskohercegovačko tržište radne snage u zadnjoj deceniji i dalje karakteriše visoka stopa neaktivnosti, nezaposlenosti, a posebno dugoročne nezaposlenosti. Aktivne politike zapošljavanja na tržištu radne snage, iako bilježe pozitivan trend, zahtijevaju evaluaciju njihove efikasnosti i održivosti na duži vremenski period. Dostojanstven rad i ekonomski rast direktno su povezani sa unapređenjem zapošljavanja. Osim toga i drugi ciljevi putem svojih potciljeva doprinose povećavanju zapošljavanja, a posebno unapređenjem obrazovanja, te gender ravnopravnog učešća na tržištu rada.

Ravnopravnost između žena i muškaraca u zapošljavanju i socijalnoj politici je regulisana zakonima o ravnopravnosti spolova i zabrani diskriminacije, kao i entitetskim zakonima o radu. Ovakonisadržeodredbeoravnopravnostispolova u različitim oblastima (zapošljavanje, obrazovanje,

osposobljavanje i stručne kvalifikacije, itd.), ali primjena propisa o zabrani diskriminacije u praksi je na izuzetno niskom nivou. BiH je potpisala 81 konvenciju Međunarodne organizacije rada. Odredbe o porodijskom odsustvu i naknadi nisu iste u cijeloj zemlji i postoje nejednakosti kada su u pitanju prava koja se odnose na materinstvo. Žene i muškarci imaju jednaka imovinska prava, kao i jednak pravni status kada je u pitanju pristup finansijama i uslugama.

Zakoni o radu uređuju i zabranu diskriminacije na radnom mjestu. Ne postoje ciljne strategije niti akcioni planovi isključivo za pitanja diskriminacije u vezi sa zapošljavanjem. Osobe sa invaliditetom su i dalje posebno diskriminirane na tržištu rada. I pored izdvajanja na aktivne politike zapošljavanja, osobe sa invaliditetom nemaju svugdje omogućen fizički pristup poslu zbog neprilagođenosti infrastrukture (trotoari, javni prevoz, razni objekti i javne ustanove). Iz svega naprijed navedenog, može se zaključiti da se tržište rada u Bosni i Hercegovini i dalje suočava sa brojnim izazovima.

ZAKLJUČAK:

Bosna i Hercegovina posebno treba:

- osigurati potpuno funkcionalan sistem (re)akreditacije visokoškolskih ustanova u cijeloj zemlji;
- razviti strategiju za strukovno obrazovanje i osposobljavanje koja će se baviti potrebama tržišta rada;
- usvojiti strategiju zapošljavanja na nivou Federacije BiH i cjelodržavnu strategiju zapošljavanja kao okvir strateške politike, uz osiguranje dodatnih kapaciteta za provedbu i praćenje;
- uvesti jedinstveni minimalni nivo naknada za porodijski dopust i zaštitu u cijeloj zemlji, počevši od usklađivanja definicija dopusta za majke porodilje, očeve i roditelje;
- promovisati socijalni dijalog na svim nivoima i zaključivanje općih kolektivnih ugovora.

VLADAVINA PRAVA I LJUDSKA PRAVA I SLOBODE

Ljudska prava su jedini univerzalno priznat sistem vrijednosti koji nije zatvoren u vlastite okvire, te predstavlja jedno od najvažnijih dostignuća savremene filozofije. Ljudska prava kao sistem vrijednosti ne pružaju odgovore na bezbrojna životna pitanja već uspostavljaju minimalne standarde za postupanje u odnosima između ljudi, a koja su primjenjiva, ne samo za vlade, policijske ili vojne strukture, već i za privredne korporacije, međunarodne organizacije i pojedince.

U fokusu ljudskih prava su život i dostojanstvo čovjeka. Dostojanstvo čovjeka je povrijeđeno kad je podvrgnut torturi, prisiljen da živi u ropstvu ili bijedi, što znači bez minimuma hrane, odjeće ili smještaja. I druga ekonomska, društvena i kulturna prava, kao što su pristup osnovnom obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti ili minimalnom socijalnom osiguranju, uključujući i pravo na privatnost i porodični život su neophodna za dostojanstven život pojedinca.

Vladavina prava je osnovno načelo Ustava Bosne i Hercegovine (BiH), koji utvrđuje da je BiH demokratska država, koja funkcioniše na osnovu vladavine prava. Vladavina prava u suštini se može svesti na koncept - niko nije iznad zakona.

Ustav BiH propisuje da će BiH i oba entiteta osigurati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda, da će se prava i slobode garantirane Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama (EKLJP) i njenim protokolima direktno primjenjivati u BiH i imati prioritet nad svim ostalim zakonima, te da će BiH i svi sudovi, ustanove i organi vlasti, te organi kojima posredno rukovode entiteti ili koji djeluju unutar entiteta primjenjivati ljudska prava i osnovne slobode zagwarantovane Ustavom BiH.

Ustav BiH propisuje u članu II/3. Katalog prava prema kojem ljudska prava i slobode iz EKLJP i njenih protokola uživaju „sva lica na teritoriji Bosne i Hercegovine“, što uključuje:

- a) Pravo na život.
- b) Pravo lica da ne bude podvrgnuto mučenju niti nečovječnom ili ponižavajućem tretmanu ili kazni.
- c) Pravo lica da ne bude držano u ropstvu ili

potčinjenosti, ili na prisilnom ili obaveznom radu.

d) Pravo na ličnu slobodu i sigurnost.

e) Pravo na pravično saslušanje u građanskim i krivičnim stvarima i druga prava u vezi s krivičnim postupkom.

f) Pravo na privatni i porodični život, dom i prepisku.

g) Slobodu misli, savjesti i vjere.

h) Slobodu izražavanja.

i) Slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja s drugima.

j) Pravo na brak i zasnivanje porodice.

k) Pravo na imovinu.

l) Pravo na obrazovanje.

m) Pravo na slobodu kretanja i prebivališta.

Ustav BiH propisuje da uživanje prava i sloboda iz Ustava BiH ili međunarodnih sporazuma iz Aneksa I uz Ustav BiH mora biti osigurano „svim licima u Bosni i Hercegovini bez diskriminacije po bilo kojem osnovu“, a to osigurava putem apelacione nadležnosti Ustavnog suda BiH, Komisije za ljudska prava pri Ustavnom sudu BiH (ranije Dom za ljudska prava) i ombudsmena BiH.

Ljudska prava bez mehanizma za njihovu zaštitu predstavljala bi tek puku proklamaciju koja u stvarnom životu ne bi imala smisla. Upravo iz tog razloga važno je upoznati se s nadležnostima institucija koje čine dio mehanizma kojim se osigurava uživanje osnovnih prava i sloboda svakog pojedinca. Vladavina prava je osnovna pretpostavka na osnovu koje se može osigurati da građani uživaju svoja prava i slobode.

Ustavom BiH je ustanovljen Ustavni sud BiH koji je nadležan odlučivati o sporovima koji se u vezi s Ustavom pojave između entiteta, između jednog ili oba entiteta i BiH ili između institucija BiH. Ustavni sud ima i tzv. apelacionu nadležnost.

U okviru apelacione nadležnosti Ustavni sud BiH odlučuje o pitanjima sadržanim u Ustavu kada ona postanu predmet spora zbog presude bilo kojeg suda u Bosni i Hercegovini, i nadležan je za pitanja koja mu uputi bilo koji sud u BiH u pogledu toga da li je zakon od čijeg važenja zavisi odluka suda

.....

⁹ Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine

u određenom predmetu kompatibilan s Ustavom BiH, EKLJP i njenim protokolima, zakonima BiH ili postojanjem ili domašajem nekog općeg pravila međunarodnog javnog prava bitnog za odluku suda.

Ustavni sud BiH svojim odlukama rješava pitanja eventualnog kršenja prava i sloboda iz EKLJP i u slučaju da utvrdi kršenje, nalaže direktno nadležnim organima da preduzmu odgovarajuće mjere da se ta kršenja otklone i spriječe.

Komisija za ljudska prava pri Ustavnom sudu BiH je sljednik Doma za ljudska prava, koji je imao mandat da razmatra navodna i očigledna kršenja ljudskih prava i očiglednu diskriminaciju u uživanju prava i sloboda predviđenih u EKLJP i drugim međunarodnim sporazumima. Mandat Doma je prestao 31. decembra 2003. godine. Komisija za ljudska prava pri Ustavnom sudu Bosne i Hercegovine je formirana sa mandatom da odluči o prijavama koje je primao Dom do 31. decembra 2003. godine.

Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH⁹ razmatra predmete koji se odnose na slabo funkcioniranje ili povredu ljudskih prava počinjenu od bilo kojeg organa Bosne i Hercegovine, njenih entiteta i Brčko Distrikta. Predmeti se formiraju na osnovu pojedinačnih žalbi pravnih ili fizičkih lica ili po službenoj dužnosti.

Instituciji ombudsmena za ljudska prava BiH može se obratiti svako fizičko i pravno lice koje ima legitiman interes, bez obzira na državljanstvo, rasu, spol, vjersku i nacionalnu pripadnost. Žalba upućena Instituciji neće prouzročiti nikakve krivične, disciplinske ili bilo kakve druge sankcije za njenog podnosioca. Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH, ukoliko utvrdi povredu prava, izdaje preporuke nadležnim organima da preduzmu mjere kako bi se ispravile povrede ljudskih prava ili slabo funkcioniranje uprave. Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH savjetuje građane kako da iskoriste pravna sredstva ili ih upućuje na odgovarajuće institucije.

Kada su u pitanju sudovi opće nadležnosti, sudski sistem u Bosni i Hercegovini nije jedinstven, već ga čine odvojeni, zasebni sistemi i to na državnom nivou, entitetskim nivoima i na nivou Brčko Distrikta. Zakonom o sudu Bosne i Hercegovine

formiran je 2003. godine Sud Bosne i Hercegovine. Specifičnost Suda Bosne i Hercegovine je u tome da je to istovremeno i prvostupanjski i apelacioni sud. S obzirom da je Ustavom BiH propisano da će se prava i slobode garantirane EKLJP i njenim protokolima direktno primjenjivati u BiH i imati prioritet nad svim ostalim zakonima, svi sudovi imaju mogućnost direktne primjene EKLJP. Primjera radi, do direktne primjene EKLJP može doći ukoliko je riječ o pravnom pitanju koje nije regulisano domaćim zakonima ili ukoliko su odredbe domaćeg zakona u suprotnosti sa EKLJP. U praksi se najčešće pozivanje na EKLJP javlja u slučaju spornog tumačenja određene zakonske norme, kada se njeno tumačenje i primjena vrši u skladu sa EKLJP i praksom Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP).

Evropski sud za ljudska prava (ESLJP) je međunarodni sud sa sjedištem u Strazburu. Sastoji se od broja sudija jednakog broju država članica Vijeća Evrope koje su ratificirale Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda.

ESLJP je krajnja instanca za tumačenje EKLJP. Kada ESLJP utvrdi kršenje EKLJP, istovremeno nametne i obavezu državi. Ta obaveza može biti npr. da država izmijeni svoj zakon ili da otkloni povredu individualnog ljudskog prava.

Jedan od problema s kojim se Bosna i Hercegovina susreće jeste upravo neprovođenje odluka ESLJP, što je primijećeno u brojnim izvještajima međunarodnih eksperata i nevladinih organizacija.¹⁰ Neprovođenje odluka ESLJP ne predstavlja samo kršenje međunarodnih obaveza države, nego ukazuje i na ozbiljan nedostatak opredijeljenosti države za poštovanje vladavine prava.

10 Izvještaj stručnjaka o pitanjima vladavine prava u Bosni i Hercegovini, Brisel, 05.12.2019. godine, dostupno na http://www.fcjp.ba/analize/PRIEBE_Izvjestaj.pdf

4 ZAKLJUČAK

ZAŠTO JE VAŽNO IMATI AKTIVNU ULOGU U VLADAVINI PRAVA?

Vladavina prava je osnov svih modernih ustavnih demokratija. Naime, načelo vladavine prava je postalo dominantan organizacijski model savremenog ustavnog prava i međunarodnih organizacija. Tim se načelom osigurava da se sva javna ovlaštenja provode u okviru ograničenja utvrđenih zakonom, u skladu s vrijednostima demokratije i temeljnih prava, a pod nadzorom nezavisnih i nepristranih sudova. Značaj aktivne uloge u vladavini prava ima za cilj da obezbijedi da se sistem pravosudne, a i političke vlasti zasniva na poštovanju ustava, zakona i drugih propisa, kako od strane građana, tako i od samih nosilaca određenih funkcija.

Rezimirajući zašto je važno imati aktivnu ulogu u vladavini prava treba krenuti od onoga što je Venecijanska komisija utvrdila kao elemente vladavine prava, pa tako aktivna uloga u vladavini prava svakako doprinosi:

- zakonitosti (legality), transparentnom, odgovornom i demokratskom procesu donošenja zakona;
- pravnoj sigurnosti;
- zabrani arbitarnosti (prohibition of arbitrariness);
- pristupu pravdi pred nezavisnim i nepristranim sudovima;
- poštovanju ljudskih prava (respect of human rights);
- zabrani diskriminacije i obezbjeđivanju jednakosti pred zakonom (non-discrimination and equality before the law).

Aktivna uloga u vladavini prava će svakako doprinijeti većoj efikasnosti i funkcionalnosti pravosuđa, na način da osigura pravnu sigurnost i vladavinu prava, te donošenje zakona s jasnim zakonskim rješenjima koja moraju biti u skladu sa evropskim standardima i trendovima.

Dakle, kroz vladavinu prava trebaju se osigurati instrumenti koji će unaprijediti autonomiju, uvažavanje i integritet svakog pojedinca i obezbijediti da slobodno izražavaju svoje stavove i mišljenja i ostvaruju svoja prava, uz poštovanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Sarajevo, 31.7.2021. godine

Ova publikacija je izrađena uz finansijsku podršku Evropske unije.

Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost udruženja Ja bih u EU i ORC Tuzla i ne predstavlja nužno stav Evropske unije.

